

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Кієво-Могилянська академія»
Факультет правничих наук
Кафедра кримінального та кримінального процесуального права

Магістерська робота
освітній ступінь – магістр
на тему:

**«ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНЕ
ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ»**

**«IMPLEMENTATION OF THE INSTITUTE OF MEDIATION IN THE
CRIMINAL PROCEDURAL LEGISLATION OF UKRAINE»**

Виконала:

студентка 2 року навчання
спеціальності 081 право
Гочачко Ірина Миколаївна

Керівник:

Шкелебей Вікторія Анатоліївна
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
кримінального та кримінального
процесуального права, доцент

Рецензент

Магістерська робота захищена з оцінкою

Секретар ЕК _____
«__» _____ 2021 року

Київ – 2021

Декларація
академічної доброчесності студентки НаУКМА

Я, Гочачко Ірина Миколаївна, студентка 2 року навчання магістерської програми факультету правничих наук, спеціальність 081 право, адреса електронної пошти i.gochachko@ukma.edu.ua

- підтверджую, що написана мною магістерська робота на тему «Впровадження інституту медіації в кримінальне процесуальне законодавство України» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених пунктами 3.1.1-3.1.6 Положення про академічну доброчесність здобувачів НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змістом якого ознайоmlена;
- підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки;
- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь-який спосіб, у тому числі порівняння змісту роботи та формування звіту подібності за допомогою електронної системи Unichesk.
- даю згоду на архівування моєї роботи в репозитаріях та базах даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

12.05.2021 р.

Гочачко І. М.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕДІАЦІЇ	7
1.1. Визначення медіації та її суть.....	7
1.2. Ознаки та принципи медіації.....	10
1.3. Види та моделі медіації.....	14
1.4. Відмінності медіації від інших видів альтернативного вирішення спорів....	19
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ	25
2.1. Історія впровадження інституту медіації в кримінальне процесуальне законодавство України.....	25
2.2. Законодавче закріплення процедури медіації в кримінальному процесуальному законодавстві України.....	30
2.3. Порівняння нормативно-правового регулювання медіації з іншими галузях права.....	34
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕДУРИ МЕДІАЦІЇ	42
3.1. Актуальність та ефективність застосування процедури медіації в кримінальних справах	42
3.2. Проблеми застосування медіації у кримінальному проваджені	46
3.3. Ризики, обмеження та заборони проведення медіації	53
РОЗДІЛ 4 ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТ МЕДІАЦІЇ	59
4.1. Історія становлення інституту медіації у країнах романо-германської правової системи (Франція, Німеччина, Польща).....	59
4.2. Приклади ефективного застосування та вдосконалення інституту медіації..	63
4.3. Можливість використання зарубіжного досвіду для вдосконалення інституту медіації в Україні	68
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78

ВСТУП

Актуальність дослідження.

Розвиток та вдосконалення чинного законодавства це постійний процес з огляду на безперервний розвиток суспільства, появу сучасних технологій та запровадження нових підходів. В тому числі, низки змін зазнає кримінальне процесуальне законодавство України – на постійній основі відбувається вдосконалення чинних норм та впровадження сучасних концепцій, зокрема, формування та запровадження інституту відновного правосуддя.

Впровадження інституту медіації не є новим явищем в Україні чи світі. Положення, які передбачають можливість застосування медіації в кримінальному провадженні, містяться в українському законодавстві вже тривалий час. Однак й до цього часу в Україні не врегульовано ряд спірних питань як організаційного, так і процесуального характеру щодо застосування процедури медіації в кримінальному провадженні.

Протягом останніх 20 років була низка спроб вдосконалити та врегулювати застосування медіації у кримінальному процесі, але поки що жодна не зазнала успіху (детальніше в підрозділі 2.1 «Історія впровадження інституту медіації в кримінальне процесуальне законодавство України»).

З огляду на це, ряд питань й нині залишається без чіткої та деталізованої регламентації процедури примирення, зокрема, відсутність визначених особливостей здійснення медіації в кримінальному процесі, обмежене коло справ щодо яких можливе застосовування медіації, незакріплений процесуальний статус, невизначені права та обов'язки медіатора, нерозроблені організаційні та матеріально-технічні заходи щодо забезпечення діяльності медіаторів. Неврегульованість цих питань перешкоджає активному та ефективному застосуванню медіації в кримінальних справах.

Якщо порівняти законодавче закріплення і процедуру застосування інституту медіації в країнах США та Європи, то можна дійти висновку, що медіація в Україні лише починає свій розвиток. В усьому світі, насамперед у

США, Англії, Франції, Німеччині, Польщі та інших країнах, медіація як альтернативний спосіб вирішення кримінальних спорів застосовується уже давно, а позитивні результати свідчать про ефективність процедури медіації.

Усе це ще раз підтверджує необхідність формування та закріплення в Україні нових правових норм, які будуть спрямовані на врегулювання порядку проведення медіації, визначення правового статусу медіатора, закріплення поведінки останнього під час здійснення процедури примирення. Хоч в Україні уже наявні основи та нормативно-правові підстави для проведення медіації в кримінальному процесі, проте очевидною є необхідність вдосконалення чинного законодавства з урахуванням досвіду інших країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впровадження та застосування інституту медіації в кримінальному провадженні у своїх наукових роботах піднімали такі вчені як Аракелян Р. Ф., Арутюнян А. А., Баулін Ю. В., Войтюк І. А., Землянська В. В., Новак Р. В., Кисельова Т. С., Коваль Р. Г., Маляренко В. Т., Мачужак Я. В., Смітєнко З. Д., Стратій О. В., Турман Н. О., Туманянц А. Р., Шинкар Т. І., Ясиновський І. Г.

Об'єктом мого дослідження є відносини, що виникають в процесі застосування процедури медіації в кримінальному процесі в Україні.

Предметом моєї роботи будуть особливості та проблеми впровадження медіації в кримінальне процесуальне законодавство України, а також порівняння концепції та нормативно-правового регулювання медіації в Україні та закордоном.

Метою моєї роботи є аналіз інституту медіації та стану розвитку його в Україні в кримінальному провадженні, виявлення проблем у цій сфері та можливостей їх вирішення. Для досягнення зазначеної мети мною були поставлені наступні **завдання**:

- з'ясувати актуальність впровадження інституту медіації в кримінально-процесуальне право України;
- перевірити ефективність використання процедури медіації в кримінальному процесі;

- здійснити аналіз кримінально-процесуального законодавства України, що регулює процедуру медіації;
- порівняти нормативне регулювання інституту медіації в кримінальному процесі з іншими галузями права;
- дослідити правові підстави, умови та порядок проведення медіації;
- проаналізувати уже відомі та виявити нові проблеми застосування процедури медіації в кримінальному процесі;
- порівняти порядок проведення та нормативне закріплення медіації в Україні та закордоном;
- проаналізувати можливість використання закордонного досвіду застосування інституту медіації.

Методи дослідження були обрані з системи загальнонаукових і спеціально-наукових методів відповідно до мети та завдань дослідження. У дослідженні було застосовано наступні методи.

Аксіологічний метод передбачає визнання людини найвищою соціальною цінністю, а право формою відображення і способом втілення людських цінностей. З такої точки зору застосування інституту відновного правосуддя у кримінальному провадженні розглядається як спосіб поглиблення гуманізації законодавства та звернення норм у бік інтересів громадянина.

Антропологічний метод дозволяє розкрити суть відносин, що склалися в людському суспільстві та згодом послужили підставою для формування різних правових відносин, зокрема і тих, що складаються в процесі проведення медіації.

Використання діалектичного методу сприятиме дослідженню та аналізу виявлених проблем в сукупності її соціального змісту та юридичної форми і здійсненню детального дослідження досвіду застосування медіації в кримінальному провадженні України та інших країн.

Метод системного аналізу необхідний у даній роботі для отримання комплексних знань про процедуру примирення, визначення місце даного інституту в правовій системі України та його взаємодії з іншими інститутами процесуального кримінального права. Даний метод допоможе отримати цілісне

та повне уявлення про предмет дослідження, виявити різноманіття зв'язків його компонентів та сформувавши єдине бачення.

Герменевтичний метод допоможе нам зрозуміти суть процедури медіації через розуміння основних термінів, визначення понять медіації, примирення, відновного правосуддя.

Важливим при дослідженні є поведінковий метод, оскільки предметом юридичного дослідження є саме відносини між особами, правова діяльність, правомірна або протиправна поведінка людини у ході застосування медіації.

Комунікативний метод допоможе проаналізувати спілкування та взаємодію між учасниками процесу врегулювання спору та з'ясувати особливості та критично важливі моменти проведення медіації.

Для дослідження реальної ситуації застосування процедури медіації у кримінальному провадженні в межах України та дослідження тенденції її використання використано аналітичний метод.

Статистичний метод спрямований на формування і аналіз емпіричних даних про досвід застосування медіації та допомагає визначити основні особливості та проблеми проведення медіації у кримінальному.

Порівняльно-історичний метод дозволяє відслідкувати еволюцію становлення та розвиток процедури медіації, дослідити історичну трансформацію даного явища, а також відстежити впровадження інституту медіації у законодавство.

Порівняльно-правовий метод застосовано для вивчення суті та відмінностей процедури медіації в різних країнах, а також для дослідження нормативно-правового регулювання процедури медіації в інших країнах.

Використання формально-логічного методу забезпечує формулювання основних проблем та питань, що стосуються досліджуваного питання для тлумачення змісту медіації як одного із способів вирішення спорів.

Використання всіх методів в сукупності забезпечили об'єктивний та всебічний аналіз об'єкта і предмета дослідження.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕДІАЦІЇ

1.1. Визначення медіації та її суть

Поняття медіації походить від грецького терміну «medos», що означає нейтральний, незалежний. З латині термін «mediatio» перекладається як посередництво, а «mediare» – бути посередником у спорі [1, с. 135]. В англійській мові присутнє поняття «mediation», що в залежності від контексту трактується як посередництво, клопотання чи заступництво.

Сьогодні у світі є досить поширеним та застосовуваним поняття «медіація», яке тлумачать як альтернативний спосіб врегулювання спорів. Ключовою відмінністю медіації від інших альтернативних методів вирішення спору є залучення до вирішення спору третьої сторони – медіатора, який здійснює керівництво над процедурою медіації та допомагає сторонам спору налагодити процес комунікації.

Незважаючи на залучення посередника до вирішення конфлікту, важливою характеристикою медіації є те, що медіатор не вирішує спір. Навпаки, сторони самостійно примирюються та приймають рішення, яке максимально задовольнятиме інтереси сторін конфлікту. Крім цього, перевагою медіації є те, що сторони завжди спостерігають як відбувається процедура вирішення спору та можуть на пряму впливати на процес медіації та її результати.

Хоч визначення медіації та її суть є зрозумілою як в теорії, так і на практиці, проте в юридичній літературі науковці часто намагаються викласти свій підхід до розуміння даного поняття та надати власне визначення медіації. У своїй праці Поліщук М. Я. зібрав найпоширеніші із визначень медіації, зокрема:

- «А. Роу, І. Шерман, С. Пеппіт визначають медіацію як процес, в якому сторони, за допомогою незалежної третьої сторони, систематично докладають зусиль для з'ясування їхніх спільних та відмінних поглядів, досліджують можливості альтернативного вирішення спору та здійснюють пошук компромісів для укладення угоди про вирішення власного спору» [1, с. 135].
- «На думку К. Ковача, медіація є процесом, в якому нейтральна третя сторона (сторони) виступає основою для полегшення вирішення спору між сторонами

конфлікту. Завданням медіатора є сприяння комунікації між сторонами та допомога їм у визначенні питань, що є істотними для вирішення спору» [1, с. 135].

- «Відомий дослідник медіації К. В. Мур звертає увагу на те, що медіацію найчастіше визначають як втручання в переговори або конфлікт уповноваженої третьої особи, яка не має повноважень приймати рішення щодо вирішення спору, але допомагає сторонам спору добровільно прийти до порозуміння» [1, с. 135].
- «Такі зарубіжні вчені, Дж. Фолберг, Д. Голан, Л. Клопенберг, Т. Стипанович, визначають медіацію як процес, що сприяє переговорам і в якому незалежна особа допомагає сторонам досягнути консенсусу. Як відзначають названі автори, медіація відрізняється від безпосередніх переговорів тим, що тим що в ній бере участь неупереджена третя сторона» [1, с. 135-136].
- «На думку Ю. Д. Притики, медіація являє собою переговори між двома конфліктуючими сторонами за участю посередника, що має необхідні навички, досвід, освіту для того, щоб допомогти сторонам дійти згоди у врегулюванні їхнього спору» [1, с. 136].
- «В. В. Резнікова визначає медіацію як альтернативний спосіб вирішення спору, що являє собою структурований переговорний процес, який здійснюється за допомогою незалежного, нейтрального та кваліфікованого посередника (медіатора), що допомагає сторонам спору самостійно, на добровільній основі, досягти згоди для вирішення спору, що відповідатиме інтересам кожної зі сторін спору» [1, с. 136].

Таким чином, науковці сходяться в думці, що медіація це процес залучення посередника для вирішення спору. Водночас, низка визначень містять формулювання «переговори» або «переговорний», що ніби вказує на подібність медіації та переговорів. Таке формулювання поняття медіації може ненавмисно спричинити помилку в розумінні суті медіації – нібито медіація це ті ж самі переговори із залученням посередника. Однак переговори та медіація це окремі способи вирішення спорів (детальніше про основні відмінності в підрозділі 1.4. «Відмінність медіації від інших видів альтернативного вирішення спорів»).

Офіційні визначення медіації містяться в міжнародних правових актах, що покликані організувати й сприяти здійсненню медіації.

Зокрема, в Рекомендації Rec (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи щодо медіації в цивільних справах від 18 жовтня 2002 року, поняття медіація вживається у значенні «процесу врегулювання спорів, у межах якого сторони з допомогою одного чи кількох медіаторів проводять переговори щодо спірних питань з метою досягти домовленості» [2].

Натомість, Рекомендація № R (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах від 15 вересня 1999 року вказує, що медіація полягає в «процесі, де

жертві та правопорушнику надаються можливості, у разі їхньої згоди, брати активну участь за допомогою нейтральної третьої сторони (медіатора) у вирішенні питань, пов'язаних зі скоєним злочином» [3].

Наразі жодним законодавчим актом України не закріплено загальне визначення медіації. Проте у Проекті Закону «Про медіацію» № 3504 пропонується надати відповідне визначення¹. Згідно з пунктом 4 статті 1 законопроекту № 3504, «медіація – це добровільна, позасудова, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» [4].

Водночас варто враховувати, що з огляду на особливості кримінального права та процесу, медіація у цій сфері набуває своїх особливих характеристик. Микитин Ю. І. вказує на те, що медіація у кримінальному процесі є формою «примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим, підсудним), яка полягає в залученні нейтрального посередника (медіатора) для вирішення конфлікту, що виник внаслідок вчинення кримінального проступку чи злочину, забезпечує відновлення порушених прав потерпілого і здійснюється відповідно до законодавства» [5, с. 255].

На думку Смітєнка З. Д., медіація в кримінальному процесі спрямована на досягнення примирення між потерпілим і правопорушником, допомагає усвідомити винному його протиправну поведінку та відшкодувати завдану шкоду. Крім цього, науковець звертає увагу, що медіація дає змогу потерпілому виказати правопорушнику свої переживання, що допоможе потерпілому зменшити психологічну напругу та позбутись страху [6, с. 131].

Переваги медіації в порівнянні з судовим процесом очевидні. Одним з найважливіших плюсів медіації є вирішення конфлікту безпосередньо сторонами, що згодом сприяє добровільному виконанню встановлених домовленостей. По-друге, відсутні жорсткі процесуальні правила, а тому сторони не відчують напругу та тиск, атмосфера схиляється до співпраці. Крім

¹ 15.07.2020 року законопроект було прийнято в першому читанні. Станом на дату написання даної роботи законопроект знаходиться на етапі підготовки до другого читання.

цього, медіаційна процедура проходить у короткі терміни, що дозволяє сторонам зберегти час, гроші та спокій. Також медіація є конфіденційною – факти та обставини, виявлені в ході її проведення, не можуть бути розголошені та ніяким чином не нашкодять сторонам конфлікту. Не менш важливим є те, що процедура медіація спрямована не тільки на вирішення уже наявних наслідків конфлікту, а й на з'ясування причин спору та запобігання таких конфліктів в майбутньому.

Як часто відзначають науковці, медіація є спробою досягнення добровільного примирення між потерпілим і правопорушником з метою відшкодування завданої матеріальної і моральної шкоди. Проте не менш важливим є те, що у ході медіації сторони можуть висловити окрім власних очікування, ще й ставлення та відчуття стосовно наявного конфлікту [7, с. 27].

Сама ж процедура медіації полягає в організації зустрічей та спілкуванні між сторонами конфлікту, а у кримінальному процесі між потерпілим та винним. В ході цих зустрічей сторони за допомогою медіатора намагаються з'ясувати причини виникнення та наслідки конфлікту та самостійно прийняти рішення, яке задовольнить усі сторони.

В залежності від обраного підходу процедура медіації може бути факультативною стадією або існувати паралельно із розглядом справи. Сфера застосування процедури медіації не обмежена і може бути застосована як у сімейних чи цивільних справах, так і в кримінальних чи адміністративних. Головним правилом для застосування медіації є добровільність участі, готовність вести діалог та знайти порозуміння з метою розв'язання конфлікту.

1.2. Ознаки та принципи медіації

Як і будь-яке явище чи предмет, медіацію можна пізнати за допомогою її ознак та принципів застосування. Медіацію як альтернативний спосіб вирішення спорів характеризують наступні ознаки.

1. Участь третьої сторони. Участь незалежної сторони є однією з головних характеристик для здійснення медіації. Медіатор відіграє не тільки

роль посередника у спорі, а й також «буферної зони» для сторін. Медіатор спрямовує спілкування сторін до суті конфлікту та важливих для них питань, допомагає поновити обговорення проблеми, коли воно припиняється, а також вчасно зупиняє палкі суперечки, що можуть виникнути в ході обговорення.

2. Здійснення медіації безпосередньо сторонами. Говорячи про залучення медіатора, ми не можемо говорити, що він самостійно проводить медіацію. Першочергова його роль це направляти та контролювати. Натомість саме сторонам надано повноваження для вирішення спору, адже саме вони найкраще знають суть конфлікту, його наслідки та спричинену шкоду. Це дозволяє їм знайти необхідне та доцільне рішення.

3. Визнання проблеми та відповідальності порушником. Згода обох сторін на проведення примирювальних процедур вказує на те, що обидві сторони визнають наявність спору та необхідність його вирішення, а правопорушник ще й готовий вибачитися та відшкодувати завдану шкоду.

4. Гнучкість медіації. На противагу формалізованому судовому процесу, процедура медіації дозволяє сторонам можливість самостійно обрати які вид, модель чи методу медіації застосувати. На розсуд сторін залишається також питання часу, місця, тривалості проведення медіації, також можуть встановлюватися додаткові умови, необхідні для комфортного вирішення спору сторонами.

5. Медіація – незобов'язуючий метод. Результати медіації будуть обов'язковими для сторін, лише у випадку оформлення відповідної угоди або ухвалення судового рішення відповідно до такої мирової угоди [8, с. 34]. Крім цього, звернувшись до процедури медіації, сторони не зобов'язані будь-що завершити процес врегулювання спору, у них завжди залишається право вдатися до іншого способу розв'язання конфлікту, включаючи розгляд справи в суді.

6. Перспектива. Як зазначають науковці, під час здійснення медіації «сторони можуть отримати більш об'єктивне, незаангажоване бачення своїх позицій ... Крім того, обставини, в яких опинилися сторони, можуть зазнати змін

і відрізнитися від тих, що мали місце на момент виникнення конфлікту, відтак даючи можливість зробити проміжну оцінку» [8, с. 34].

7. Швидкість та неформальність процедури. Процедуру примирення можливо почати одразу після її ініціювання, а сама медіація не характеризується довгою тривалістю проведення – необхідне рішення може бути прийнято уже за декілька днів, а інколи й годин проведення медіації. Цьому також сприяє відсутність жорстких рамок і правил проведення медіації.

8. Вартість медіації. Говорячи про ціну послуг медіації, не можна говорити, що медіація це дешева процедура. Однак в порівнянні із багаторічними витратами на судовий процес (судові збори, послуги адвоката, організаційні витрати), одноразова оплата послуг медіації є привабливим та економічно доцільним варіантом.

Однією з умов застосування медіації для вирішення спору є дотримання засад медіації. А отже вони є ще одним способом пізнання суті медіації.

У Рекомендації № R (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах закріплено такі принципи медіації: добровільність, конфіденційність, доступність, незалежність та автономність [3].

Принцип добровільності передбачає, що медіація має здійснюватися тільки у випадку добровільної згоди всіх учасників процедури. Добровільність сторін вказує на те, що сторони усвідомили проблему та її наслідки, бажають вести конструктивний діалог та знайти вирішення. При цьому, добровільність полягає не тільки в добровільній згоді на початок медіації, а й також на можливості сторін на будь-якому етапі медіації припинення її здійснення.

Дотримання даного принципу впливає безпосередньо на результати медіації. Зокрема, в ухвалі Святошинського районного суду міста Києва від 17.10.2019 року у справі № 759/3960/19 зазначено, що ініціатором укладення угоди про примирення був слідчий, який наполягав на її укладенні. Угоду обвинувачена підписувала у кабінеті слідчого, однак потерпілий присутнім при цьому не був [9].

Ухвалою Красилівського районного суду Хмельницької області від 02.10.2019 року у справі № 677/751/19 також відмовлено у затвердженні угоди про примирення, незважаючи на те, що сторони підтримували затвердження, адже ініціатором укладення угоди був захисник обвинуваченого [10]. Також Красилівським районним судом Хмельницької області у справі № 677/1764/18 було встановлено, що обвинувачений заперечує проти затвердження угоди, «оскільки він її не підтримує. Пояснив, що ініціатором укладення угоди був староста села. Угоду підписувати він не бажав. Угода укладена ним не добровільно» [11]. Як результат бачимо, що у випадку недотримання принципу добровільності примирення, суди не затверджують угоду про примирення.

Принцип конфіденційності полягає у неприпустимості розголошення інформації, що була одержана медіатором або сторонами процесу медіації під час їхніх зустрічей. Всі відомості та документи мають конфіденційний характер та не можуть бути розголошені сторонами без згоди осіб, яких стосується дана інформація. З огляду на це, серед науковців з'являються пропозиції внести медіатора до переліку осіб щодо яких неможливе проведення допиту у розрізі його професійної діяльності та щодо фактів, про які він дізнався у процесі медіації [12, с. 651].

Доступність медіація може трактуватися в декількох аспектах. Перш за все це означає, що особа має бути повідомлена про можливість проведення медіації. По-друге, особа за будь-яких обставин має право на отримання послуг з проведення медіації на будь-якій стадії здійснення правосуддя. Даний принцип має забезпечуватися перш за все державою та її уповноваженими органами.

Процедура медіації має здійснюватися незалежно та автономно. Даний принцип пов'язаний з тим, що медіація є альтернативним способом вирішення спорів: непов'язаним з судовим процесом. Незалежність проведення медіації забезпечується тим, що медіатор є незалежною особою, яка жодним чином не пов'язана зі суттю спором, не симпатизує та не займає позицію жодної зі сторін, а навпаки прагне допомогти всім сторонам в рівній мірі. Окремо варто відмітити, що медіація здійснюється окремо від судового розгляду справи, вона може

відбуватися як до його початку, так і після, або навіть паралельно із судовим процесом.

Як зазначає Коваль Р. Г., інститут медіації стане дійсно ефективним при впровадженні в систему кримінального судочинства принципів медіації, що містяться не тільки в у Рекомендації Ради Європи № R (99) 19 щодо принципів організації медіації у кримінальних справах, а й в Резолюції Економічної та Соціальної Ради ООН «Про основні принципи програм відновного правосуддя у кримінальних справах» від 24 липня 2002 року. Особливу увагу науковець звертає на такі як активне залучення сторін до власного розв'язання питань кримінальної ситуації, увага щодо потреб потерпілої сторони та її активна участь у визначенні наслідків злочину, безпосередня участь сторін у виправленні наслідків скоєного та попередження повторення злочинної поведінки у майбутньому [13, с. 11].

Про схожі за своєю суттю принципи говорить Турман Н. О. Зокрема, вона наголошує на необхідності включення засад співпраці та рівноправності сторін. Принцип співпраці полягає в залученні в процес медіації всіх сторін, які в свою чергу докладають всіх зусиль для вдалого врегулювання спору. Принцип рівноправності означає надання сторонам рівнозначних прав та відсутність переваг [14, с. 277].

Всі згадані вище характеристики та принципи медіації є її невід'ємною частиною, вказують нам на особливості та умови здійснення процедури медіації. За допомогою їх аналізу можливо більш детально заглибитися в сутність медіації.

1.3. Види та моделі медіації

Ефективність здійснення медіації та низка її переваг сприяли стрімкому поширенню медіації в багатьох сферах та країнах одночасно. Це в свою чергу зумовило різноманітне бачення, тлумачення та інтерпретацію процедури

медіації в світі. Саме тому розвиток медіації відбувався одночасно в багатьох напрямках.

Так, медіація може набувати переговорного характеру між потерпілим та правопорушником, форми проведення конференції, процедури примирення чи визнання винуватості. Наразі існує безмежна кількість видів та моделей медіації, які з'являються та модифікуються залежно від певних чинників та конкретних запитів суспільства.

Класифікацію видів медіації здійснюють за низкою критеріїв до яких належать спосіб та мета здійснення, час проведення медіації, сфера її застосування та багато інших.

За способом ведення процесу медіації розрізняють «пряму» медіацію та «непряму» або як її називають «човникову» медіацію [15, с. 160]. Уже за своєю назвою стає зрозуміло, що в першому випадку передбачено безпосередні зустрічі сторін та обговорення конфлікту, у другому ж випадку – сторони не зустрічаються, всю інформацію та документи передають посередники.

При цьому вбачаємо, що ефективність проведення прямої медіації є значно більшою ніж непрямой. Пряма медіація передбачає безпосередній контакт сторін, що дозволяє сторонам та медіатору спостерігати за емоційним станом сторін та їх задоволеністю процесом медіації та процесом прийнятим рішенням. Проте є випадки коли застосування прямої медіації є неможливим, наприклад, територіальна віддаленість сторін медіації. В такому випадку застосування човникової медіації є беззаперечно доцільнішим.

При цьому, останній рік сприяв активному розвитку технологій та діджиталізації, а тому не можна оминути появу «комбінованого» виду – онлайн-медіація. Такий вид медіації став популярним в Україні тільки віднедавна в часи карантинних обмежень та соціальної дистанції і передбачає спілкування сторін за допомогою комп'ютерних технологій. Незважаючи на це, варто відмітити, що проведення онлайн-медіації характеризується ускладнення процедури її проведення та покладення додаткових обов'язків на медіатора та сторін медіації [16, с. 283].

Залежно від мети проведення медіації існує медіація запобігання спорам та медіація врегулювання спорів [17, с. 120]. Медіація запобігання спорам проводиться з метою недопущення виникнення спору, тобто для запобігання виникненню конфлікту в майбутньому. Натомість медіація врегулювання спору застосовується коли конфлікт уже існує.

Залежно від періоду застосування медіації виділяють досудову та судову медіацію. Такий поділ відображений в частині 5 статті 469 Кримінального процесуального кодексу України (далі – *КПК України*) укладення угоди про примирення або про визнання винуватості може ініціюватися в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку [18].

Крім цього, медіацію можна поділити на окремі види залежно від інтегрованості в правозастосовну діяльність – зовнішню та інтегровану. Цувіна Т. вважає, що в першому випадку медіація є окремим способом урегулювання правових спорів та розглядається як окремий вид професійної діяльності. Натомість, другий вид передбачає інтеграцію медіаційної процедури в діяльність різних органів. При цьому в даному випадку поняття юрисдикційні органи застосовано в широкому розумінні і до них відносяться не тільки судові органи, а й нотаріат, прокуратура та інші [17, с. 120-121].

З огляду на ступінь пов'язаності медіації із судовим процесом існує поділ на позасудову медіація та присудову медіація. Позасудова медіація може здійснюватися як до судового провадження, так і під час його провадження, головною умовою є незалежність та непов'язаність процедури медіації з судовим процесом. Натомість ознакою присудової медіації є те, що вона «проводиться ніби при суді, є інтегрованою в судове провадження» [17, с. 122].

Водночас присудова медіація поділяється ще й на підвиди за суб'єктом здійснення процедури, тобто залежно від того хто виступає медіатором:

- внутрішня присудова медіація застосовується самими суддями чи іншими працівниками суду (помічниками суддів, спеціально навченими особами);

- зовнішня присудова медіація здійснюється хоч в рамках судового процесу: проте зовнішніми (приватними) медіаторами [17, с. 123].

Ще одним критерієм для класифікації медіації є сфера її застосування, тобто види спорів в яких застосовується процедура медіації: сімейні, трудові, комерційні, корпоративні, кримінальні, адміністративні та багато інших.

Сімейна медіація є одним з найпоширеніших видів. З огляду на велику кількість спорів, що вирішуються в цій сфері, існує і внутрішній поділ на підвиди, зокрема, на транскордонну медіацію для вирішення сімейних питань з іноземним елементом (коли хтось зі сторін медіації є іноземцем або проживає за кордоном), сімейно-фінансову медіацію для вирішення питань щодо розподілу спільної власності чи призначення аліментів [17, с. 118], сімейно-дитячу медіацію для вирішення питання визначення місця проживання дитини та виховання.

Трудова медіація застосовується для вирішення конфліктів між співробітниками у колективі або ж спору працівника з роботодавцем щодо вирішення питань щодо умов праці.

Комерційна медіація передбачає вирішення спорів, що виникають у зв'язку з укладенням договорів між юридичними та фізичними особами, спорів з клієнтами, спорів щодо порушення прав споживачів або інші спорів у частині цивільних прав.

Важливим та зараз досить популярним видом медіації є корпоративна медіація. Вона найчастіше використовується як позасудовий спосіб врегулювання спорів між інвесторами щодо оцінки вартості акцій, придбання активів компанії, спорів між посадовими особами компанії щодо стратегії розвитку діяльності компанії, обрання членів ради або правління, здійснення посадових обов'язків, спорів між компанією та її акціонерами щодо питань виплати дивідендів чи прийняття рішень [19, с. 173].

Медіація в кримінальному процесі та адміністративних справ застосовується з метою врегулювання конфлікту між потерпілим та

правопорушником, відновлення прав потерпілого та прийняття вини порушником.

У ході розвитку інституту медіації було не тільки виділено значну кількість її видів, а також змінено чи доповнену саму процедуру здійснення медіації, що призвело до розвитку нових моделей медіації.

Перш за все необхідно звернути увагу на те, що медіацію залежно від умов виникнення розділяють на англо-саксонську та континентальну моделі медіації. Як зазначає Арутюнян А. А.², медіація в англо-саксонській моделі є проявом теорії відновної юстиції та, як правило, не має чіткого законодавчого закріплення. Така модель поширена у Великобританії, США, Канаді, Новій Зеландії. Континентальна модель розглядає медіацію як процесуальний інститут, тому закріплена в законодавстві, та є однією з альтернатив вирішення конфлікту. Ця модель медіації поширена в у Франції, Німеччині, Португалії, Австрії, Норвегії [20].

Також поділ медіації здійснюється на основі співвідношення медіації та кримінального процесу на три моделі:

- 1) приватна медіація – повністю незалежна від судового розгляду і може застосовуватися до і після судового процесу;
- 2) супутня судовому розгляду – ініціюється самим судом, але протікає без участі суду у вирішенні спору;
- 3) судове посередництво – проводиться під час судового розгляду справи та включає консультації та допомогу юрисконсультів і адвокатів, проте виключає участь судді, наділеного судовими функціями [21].

Посилаючись на працю Войтюк І. А., Турман Н. О. зазначає про наявність «звичайної», «класичної» та «гуманної» моделей медіації. «Звичайна» полягає у максимально скороченій процедурі медіації, де відсутній підготовчий етап, та для якої необхідна лише згода сторін на її проведення. Поширеною є «класична» медіація, яка за своєю суттю відповідає всім основним ознакам та характеристикам концепції медіації. «Гуманна» медіація є більш тривалим і

² Тут і далі переклад Гочачко І. М., якщо не зазначено інше.

складним процесом, оскільки передбачає детальну підготовку до процесу медіації, задоволення інформаційних потреб сторін та усунення емоційної напруги [15, с. 161-162].

У своїх працях Аракелян Р. Ф. виокремлює так звану «просту медіацію» та «комбіновану медіацію». Концепція «простої медіації» закріплена у законодавстві Франції та передбачає, що якщо прокурор вбачає можливість примирення та відшкодування шкоди, то він має право за згодою сторін направити кримінальне провадження на процедуру медіацію. «Комбінована модель медіації», що передбачена в Німеччині, надає прокурору право на закриття кримінального провадження у разі примирення сторін кримінального правопорушення та виплати збитків та компенсації [22, с. 99].

З огляду на таке різноманіття видів та моделей медіації стає зрозуміло, що єдиного правильного способу проведення медіації немає. Натомість з огляду на особливості та характеристики спору, який необхідно вирішити, можливо підібрати підходящий вид медіації.

1.4. Відмінності медіації від інших видів альтернативного вирішення спорів

Альтернативні способи вирішення спорів є досить популярною темою як для теоретиків, так і для практиків, проте часто про це поняття говорять взагалі, не виокремлюючи конкретні способи позасудового врегулювання. Натомість різноманітність альтернативних способів врегулювання конфліктів дуже велика.

Окрім медіації до них також відносять переговори, арбітраж (третейський суд), фасилітацію, міні-судочинство та інші. Кожен із цих способів врегулювання спору є унікальним та має відмінності від інших. В даному підрозділі ми розглянемо відмінність медіації від переговорів та третейських судів, адже саме ці способи врегулювання спорів мають більше спільних характеристик з медіацією, а також найчастіше застосовуються в Україні.

Довгий час переговори не відносили до позасудового врегулювання, а деякі вчені говорили про переговори в аспекті медіації та визначали як частину медіації [23, с. 16]. Такий підхід до сприйняття переговорів в наукових колах могло спричинити неправильне тлумачення поняття медіації. Так, у підрозділі 1.1. «Визначення медіації та її суть» розглядалося поняття медіації та аналізувалися визначення, надані науковцями. Багато із визначень містять формулювання «переговори» або «переговорний», що вказує нібито на однорідність медіації з переговорами або навіть аналогічність даних понять. Однак варто розрізняти ці поняття.

На думку Кармаза О. О., «переговори (negotiation) належать до альтернативних процедур вирішення спору, в яких безпосередньо сторонами спірних правовідносин (чи їх представниками) без участі будь-яких посередників досягається згода щодо спірних правовідносин» [23, с. 16]. Натомість Лубченко Я. П. дає своє визначення переговорів та визначає переговори як «процес взаємодії між сторонами спору, направлений на досягнення певних форм домовленостей, які базуються на спільному інтересі, з метою вирішення правового спору» [24, с. 131].

Переговори відповідають основним характеристикам позасудового врегулювання, зокрема, переговори проводяться за згодою сторін, метою їх проведення є вирішення спору чи конфлікту, конфіденційність проведення, добровільне виконання домовленостей. Крім цього, переговори це спосіб, який здійснюється безпосередньо сторонами конфлікту або уповноваженими ними сторонами. В даному аспекті помітна явна схожість із медіацією. В основу обох процедур покладено діалог сторін, метою якого є прийняття спільного рішення.

Однак важливою відмінністю переговорів від медіації є відсутність посередника (медіатора), який керує процесом. Переговори передбачають повністю самостійне врегулювання конфлікту - розбіжності між сторонами вирішуються їх власними силами та на власний розсуд без залучення третіх осіб.

Також в літературі звертають увагу на відмінність стилю проведення цих двох процедур. Процедура переговорів полягає в зіткненні двох позицій, які

часто можуть бути категорично різні. Так, під час здійснення процедури переговорів сторони переконують один одного в своїх позиції та намагаються схилити до прийняття рішення вигідного для себе, тобто кожна із сторін хоче, щоб результат переговорів був на її користь незалежно від інтересів протилежної сторони. Тому в даному випадку відбувається не співпраця сторін для пошуку оптимального для обох рішення, а протистояння, де найчастіше головна мета це отримати перемогу будь-якою ціною. У зв'язку з чим результатом переговорів є перемога сильного учасника і інколи ця сила проявляється не в аргументів, а силі характеру, наполегливості чи переконливості. Саме тому результатом переговорів є компроміс, умови якого не завжди є ідеальними для обох сторін. Натомість в процедурі медіації, обов'язковою складовою якої залучення посередника, відбувається робота з інтересами сторін, а також за необхідності з емоціями та враженнями учасників, враховується баланс сил учасників медіації. В ході такої роботи сторони більше розуміють свого опонента, що в результаті приводить до прийняття консенсусу [23, с. 17].

Варто відмітити ще одну відмінність, яка прямо пов'язана із залученням медіатора. Посередник допомагає при здійсненні медіації дотримуватися установлених правил та рамок, упорядковує діалог учасників та не допускає виникнення нових суперечок. Тобто, процес медіації є більш чітким та структурованим. Натомість навіть якщо передбачити певний план ведення переговорів чи встановити правила, вони часто можуть бути порушені, адже сторони можуть захопитися доведенням правильності своєї позиції, а емоції взяти верх. В такому випадку сторони можуть не просто не знайти спільне рішення, а навпаки створити новий конфлікт.

Тому не зважаючи на спільні основи та характеристики проведення медіації та переговорів, вони мають кардинальні відмінності, з огляду на які необхідно відмежовувати ці два способи вирішення спорів.

Ще одним популярним в Україні альтернативним способом врегулювання спору є арбітраж (третейський суд). Схожість арбітражу з медіацією, на перший

погляд, полягає у залученні третьої особи. У випадку медіації залучається медіатор, натомість для проведення арбітражу залучається арбітр.

Слушно зауважує Бондаренко-Зелінська Н. Л., що в Україні більш поширеною є назва «третейське судочинство» та визначає арбітраж як «спосіб вирішення спору за допомогою незалежної, нейтральної особи – арбітра (або групи арбітрів), що вповноважений винести обов'язкове для сторін рішення» [25, с. 166]. Натомість Шинкар Т. І. дає більш вузьке визначення арбітражу. На її думку, арбітраж це «вирішення юридичного спору приватним (недержавним) судом, уповноваженим винести обов'язкове рішення за результатами розгляду справи, що зазвичай здійснюється за участю сторін» [26, с. 223].

Основною відмінністю медіації та арбітражу є роль залученої сторони. У процедурі медіації посередник виступає нейтральною стороною, що в першу чергу упорядковує процес спілкування сторін, проте в жодному разі не перебирає на себе право приймати рішення у спорі. При здійсненні медіації медіатор використовує власні стратегії та практики для успішного вирішення конфлікту, проте не може прийняти рішення самостійно без згоди сторін. В свою чергу процедура арбітражу орієнтована на вирішення спору між сторонами саме арбітром, який лише бере до уваги думки та правові позиції сторін у справі.

Варто відмітити, що арбітраж є ніби спрощеною та менш зарегульованою версією судового процесу. Саме тому, головною метою арбітражу є знаходження законного рішення, яке першочергово буде відповідати правовим нормам. В такому випадку інтереси сторін не завжди будуть враховані в тій же мірі, що й під час здійснення медіації.

Арбітражний процес також обмежений в сфері застосування в порівнянні з медіацією. Якщо для медіації на рівні законодавства встановлено дуже мало заборон, а основною вимогою є добровільність медіації, то про арбітраж так сказати не можна. Статтею 6 Закону України «Про третейські суди» встановлено підвідомчість справ третейським судам та встановлено низку заборон. Так, в порівнянні з медіацією, арбітраж/третейський суд не може бути способом розгляду справ у спорах, що виникають із сімейних правовідносин, крім справ у

спорах, що виникають із шлюбних контрактів (договорів); справ у спорах, що виникають з трудових відносин; справ, коли хоча б одна із сторін спору є нерезидентом України; справ у спорах щодо захисту прав споживачів; справ, що виникають з корпоративних відносин [27]. Звертаємо увагу, що саме в цих категоріях спорів використання позасудового врегулювання є більш доцільним.

Наразі в Україні процедура арбітражу здобула значної популярності в договірних відносинах, проте часто така популярність зумовлена тим, що арбітражна процедура використовується для здійснення махінацій та рейдерського захоплення майна [28].

З огляду на здійснене вище порівняння медіації з іншими популярними в Україні способами врегулювання спору, стає зрозумілим що медіація має значні переваги над ними. Зокрема, проведення медіації збільшує шанси зберегти нормальні та спокійні відносин між учасниками медіації, не втратити власну репутацію та імідж. Крім цього, залучення медіатора сприяє прийняттю нестандартних та гнучких рішень, що є вигідним для всіх учасників медіації. Натомість участь сторін та ведення діалогу означає вирішення спору безпосередньо сторонами медіації, а не зовнішньою стороною, що не врахує всіх інтересів учасників.

Медіація є альтернативним способом вирішення конфлікту, що полягає у тому, що сторони із допомогою посередника (медіатора) намагаються знайти шляхи вирішення конфлікту, а в кримінальному процесі також подолати суспільно небезпечні наслідки вчиненого правопорушення – усунути завдану шкоду та відновити психологічний спокій сторін. Проведення медіації здійснюється безпосередньо за допомогою проведення зустрічей сторін. Перевагами медіації над судовим вирішенням спору є швидкість, конфіденційність, врахування інтересів обох сторін, відсутність жорстких процесуальних правил та відновлення як матеріального, так і психологічного стану сторін.

Основними характеристиками процедури медіації є участь незалежної третьої сторони, здійснення медіації та прийняття рішення безпосередньо сторонами, визнання проблеми сторонами, гнучкість та неформальність проведення медіації, швидкість її здійснення. Крім цього, проведення медіації має відбуватися з дотриманням загальностворених принципів – добровільності, конфіденційності, доступності, незалежності та автономності. Також при вирішенні кримінально-правового конфлікту за допомогою медіації варто дотримуватися засад активної участі сторін, співпраці, рівноправності, участі сторін у виправленні наслідків скоєного та запобіганні нового злочину.

Класифікація видів медіації відбувається за багатьма критеріями, зокрема:

- спосіб проведення (пряма та непряма);
- мета проведення (медіація запобігання та врегулювання спорів);
- період здійснення (досудова та судова);
- інтегрованість у діяльність органів (зовнішня та інтегрована);
- пов'язаність з судовим процесом (позасудова та присудова);
- сфера застосування (медіація в сімейних, трудових, корпоративних, комерційних, кримінальних, адміністративних спорах).

Моделі медіації відрізняються за умовами виникнення і розвитку медіації або за способом здійснення медіації. У даному дослідженні не зазначені всі наявні у світі види та моделі медіації, адже їх кількість досить велика, що може стати темою окремого дослідження. Однак зрозуміло, що різноманітність способів проведення медіації буде тільки збільшуватися через відмінне тлумачення процедурних аспектів інституту медіації, а також через постійне вдосконалення та розвиток інституту медіації.

Медіація помітно відрізняється від інших альтернативних способів врегулювання спорів. Перевага медіації над переговорами полягає в залученні посередника, який контролює та направляє спілкування сторін в напрямку, необхідному для вирішення конфлікту. Натомість в порівнянні з арбітражем медіація передбачає взаємне вирішення спору саме сторонами, які беззаперечно краще врахують власні інтереси при прийнятті рішення.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

2.1. Історія впровадження інституту медіації в кримінальне процесуальне законодавство України

З практичного досвіду зарубіжних країн вбачається, що впровадження інституту медіації в кримінальне провадження може відбуватися двома способами: прийняття закону про медіації та внесення змін до чинного кримінального-процесуального законодавства. Станом на сьогодні в Україні застосовано другий варіант, адже підстави для проведення процедури медіації у кримінальному провадженні закріплені лише в КПК України (детальніше в підрозділі 2.2 «Законодавче закріплення процедури медіації в кримінальному процесуальному законодавстві України»).

Незважаючи на закріплення в КПК України можливості для проведення медіації у кримінальних справах, у науці та практичній діяльності досі не припиняється обговорення щодо недостатнього врегулювання даної процедури в Україні. Такі обговорення залишаються не просто розмовами, а знаходять своє відображення у низці законопроектів про медіацію, що були подані до Верховної Ради України.

Питання щодо доцільності застосування процедури медіації у кримінальному провадженні поставало досить давно. Так, у Постанові Пленуму Верховного суду України від 16 квітня 2004 року № 5 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» наголошувалося на необхідності здійснення діяльності, що спрямована на примирення неповнолітнього правопорушника та потерпілого. Суди рекомендували підтримувати таку ініціативу та надавати можливість потерпілому і обвинуваченому звертатися до відповідних організацій для вирішення конфлікту та досягнення примирення [29].

У 2006 році були перші спроби внесення змін до законодавства в частині медіації, а саме було розроблено тексти законопроектів «Про медіацію (посередництво) у кримінальних справах» та «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо процедури медіації (посередництва)» [30, с. 140], метою яких було впровадження процедури медіації в кримінальний процес та відшкодування потерпілому завданої матеріальної та моральної шкоди.

Законопроект «Про медіацію (посередництво) у кримінальних справах» передбачав визначення низки нових понять, до яких, зокрема, належали «медіація» та «договір про примирення»; встановлював основні принципи процедури медіації; визначав коло учасників медіації та їх права; передбачав обмежену тривалість процедури медіації, можливість її зупинення та припинення; крім того закріплював форму та зміст звіту про проведення процедури медіації та договору про примирення; визначав правовий статус самих медіаторів (їх права, обов'язки, встановлені вимоги, відповідальність) та правовий статус об'єднань медіаторів [31].

Проектом Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо процедури медіації (посередництва)» пропонувалося внесення змін безпосередньо до чинного кримінального законодавства. Зокрема, автори законопроекту вбачали за необхідне розширити можливості для звільнення осіб від кримінальної відповідальності (включити до переліку злочинів щодо яких можливе проведення медіації необережні злочини середньої тяжкості), а також встановити, що у випадку позитивних результатів медіації покарання не може бути більше двох третин максимального строку [31].

Особливістю цих проектів було те, що вони були направлені безпосередньо на кримінальне провадження та внесення змін до КПК України. Всі наступні проекти законів були спробами стимулювати застосування інституту медіації окремим законом на загальному рівні, який би поширював свою дію одразу на декілька галузей права.

У своєму листі від 1 серпня 2008 року «Щодо використання процедури примирення у кримінальному провадженні та розширення альтернативи кримінальному переслідуванню» Генеральний прокурор України звернув увагу на необхідність «роз'яснювати потерпілим і обвинуваченим ... їх право на примирення самостійно чи за допомогою посередників (медіаторів) і можливі наслідки вирішення кримінальних справ у разі досягнення примирення та відшкодування заподіяних злочином збитків» [32, с. 22].

Ще два законопроекти про медіацію було подано у 2013 році [1, с. 136]. У законопроекті №2425а медіація визначалася як процедура альтернативного, добровільного врегулювання спорів [33], а в законопроекті №2425а-1 як позасудова процедура врегулювання конфлікту [34]. Незважаючи на те, що дані законопроекти були про загальне впровадження медіації в законодавство України, сфера дії цих законів мала би бути поширена і на медіацію в кримінальному провадженні [33; 34]. Однак дані законопроекти так і не отримали необхідної підтримки у Верховній Раді України та не були прийняті.

У 2014 році було підписано Угоду про Асоціацію з Європейським Союзом. Відповідно до ст. 1 Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом, передбачено посилення співпраці у сфері правосуддя, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини й основоположних свобод [35]. Взятє Україною зобов'язання стосовно забезпечення верховенства права та кращого доступу до правосуддя передбачає доступ як до судових, так і до позасудових методів врегулювання спорів.

Згодом у 2015 році Президентом України було схвалено Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки. Відповідно до п. 5.4 значеної Стратегії, передбачено «розширення способів альтернативного (позасудового) врегулювання спорів, зокрема, шляхом практичного впровадження інституту медіації і посередництва» [36].

Наступна спроба законодавчого впровадження медіації була зроблена законопроектом «Про медіацію» № 3665, який мав поширюватися на будь-які

конфлікти (спорах), у тому числі цивільні, сімейні, трудові, господарські, адміністративні, провадження щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, передбаченого статтею 477 КПК України, та справи про адміністративні правопорушення.

Даний законопроект вносив пропозиції щодо внесення до переліку осіб, які не можуть бути допитані як свідки, медіаторів в розрізі обставин, які стали їм відомі у зв'язку з проведенням процедури медіації. Також передбачено можливість проведення медіації захисником за письмовою згодою всіх сторін та за умови його відмови від подальшого представництва або захисту будь-якої сторони у справі [37].

Водночас загальна оцінка експертів щодо даного законопроекту була негативна. Законопроект №3665 вважали недоопрацьованим та поверхневим, що зумовило чимало дискусій навколо нього. Також, критиці піддавалася можливість застосування медіації в кримінально-виконавчій сфері, оскільки в законопроекті були відсутні конкретні механізми проведення процедури медіації в кримінально-виконавчій системі [38]. Також науковці звертали увагу, що в проекті закону не врегульовано питання самоврядування медіаторів та не визначено правовий статус сторін як учасників медіації та правовий статусу самого медіатора, запропоновані вимоги до медіаторів мають бути доопрацьовані [39, с. 210-211].

Законопроект було прийнято в першому читанні, проте текст законопроекту з правками до другого читання не отримав необхідної кількості голосів [37].

Хоча всі вищезазначені законопроекти з різних причин так і не були прийняті, спроби впровадити інститут медіації в кримінальне провадження не припиняються.

Минулого року Кабінет Міністрів України схвалив з врахуванням зауважень та доопрацюванням проект Закону України «Про медіацію», який на законодавчому рівні закріплює можливість проведення процедури медіації [40].

Даний законопроект був розроблений Міністерством юстиції України та передбачає, що процедура медіації «може застосовуватися у будь-яких конфліктах (спорах), які виникають у цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних правовідносинах, а також кримінальних провадженнях під час укладання угод про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим та в інших сферах суспільних відносин» [4]. При цьому у проекті закону вказано, що законодавством можуть бути передбачені особливості застосування медіації в окремих категоріях конфліктів (частина 2 стаття 2 Законопроекту).

Таким чином можна говорити, що законопроект установлює лише базові положення та умови щодо процедури медіації. На думку експертів, у такому випадку «конкретні правила проведення медіації визначаються процедурними регламентами або правилами професійних організацій медіаторів та/або медіатором, який проводить конкретну процедуру медіації» [41].

В тексті схваленого законопроекту передбачено порядок та принципи проведення медіації, статус медіатора та вимоги до осіб, що можуть здійснювати медіацію, необхідну підготовку у сфері медіації, права та обов'язки медіатора та сторін медіації, також врегульовано діяльність організацій медіаторів та передбачено ведення реєстру медіаторів [4].

Даний законопроект було прийнято в першому читанні влітку 2020 року, однак з того часу змін в статусі законопроекту не було. Натомість альтернативний законопроект № 3504-1 було заслухано та знято з розгляду, при цьому у висновках комітетів було рекомендовано при доопрацюванні законопроекту № 3504 до другого читання врахувати окремі положення альтернативного проекту № 3504-1 [42]. Сподіваємося законопроект, прийнятий в першому читанні буде належно доопрацьований та не зазнає долі своїх попередників.

2.2. Законодавче закріплення процедури медіації в кримінальному процесуальному законодавстві України

Медіація отримала своє місце серед способів вирішення кримінально-правових конфліктів та стала одним зі шляхів примирення потерпілих і правопорушників.

Передумови для впровадження медіації у кримінальне процесуальне законодавство України передбачені міжнародними стандартами, що закріплені у низці документів, серед яких Рекомендація №R (99) 19 від 15 вересня 1999 року «Медіація у кримінальних справах», Рекомендація 20(2003) Комітету Ради Міністрів державам-членам щодо нових способів роботи зі злочинністю неповнолітніх та ролі правосуддя у справах неповнолітніх, Рішення Ради Європейського союзу від 15 березня 2001 року «Про місце жертв у кримінальному судочинстві» (2001/220/JHA), Європейський кодекс поведінки медіатора, прийнятий на конференції, організованій Директоратом Європейської комісії з питань юстиції 02.07.2004 р. у м. Брюсселі.

Крім цього, медіація підпадає під визначення правової послуги відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» № 3460-VI від 02 червня 2011 року. Відповідно до пункт 4 частини 1 статті 1 даного Закону до правових послуг віднесено, в тому числі, надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації. Крім того, пункт 4 частини 2 статті 7 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» визначає надання допомоги в забезпеченні доступу до медіації як вид правової послуги з надання безоплатної первинної правової допомоги [43].

Чинне кримінально-процесуальне законодавство України хоч прямо і не вказує на право застосовувати медіацію в кримінальному процесі (в КПК жодного разу навіть не згадано поняття медіації), проте однозначно дає можливість сторонам використати медіацію для вирішення конфлікту, зокрема, передумови для цього закладені в інституті примирення.

Підставою для проведення медіації між потерпілим та правопорушником є глава 35 КПК України, що регулює укладення угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим. На можливість залучення медіатора до укладення угоди вказує зміст частини 1 статті 469 КПК України – домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді).

Проведення медіації з метою укладення угоди про примирення можливе лише у конкретних випадках, передбачених законом. До таких випадків належать:

- провадження щодо кримінальних проступків;
- провадження щодо злочинів невеликої тяжкості;
- кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення (ч. 3 ст. 469 КПК України).

Такий виключний перелік правопорушень, за яких можливе здійснення медіації, обумовлюється тим, що ці злочини не несуть великої суспільної небезпеки та для них головним є відновлення стану потерпілого до скоєння злочину та відшкодування завданої шкоди [44].

Застосування медіації для вирішення кримінальних порушень незазначених в даному переліку є порушенням законодавства. При цьому порушення даного положення на практиці зустрічається дуже рідко і найчастіше порушення обґрунтовані неправильною кваліфікацією злочину.

Так, неправильна правова кваліфікація правопорушення, яке є більш тяжким ніж те щодо якого передбачена можливість укладення угоди є підставою для відмови у затвердженні угоди. Настання таких наслідків підтверджується судовою практикою, наприклад, ухвалою Білогірського районного суду Хмельницької області від 27.04.2020 року у справі №669/335/20 [45] та ухвалою Широківського районного суду Дніпропетровської області від 31.08.18 року у справі №197/710/18 [46] відмовлено у затвердженні угоди примирення на

підставі того, що скоєний злочин є тяжким, а для цієї категорії спорів проведення медіації недозволене.

У зв'язку з цим в науковій сфері часто виникають розбіжності думок стосовно того до яких злочинів доцільно застосовувати процедуру медіації.

Наприклад, на думку Новака Р. В.:

«розширення можливостей закриття кримінального переслідування внаслідок примирення між потерпілим та обвинуваченим може спровокувати спроби незаконного тиску на потерпілого і навіть вчинення щодо нього нових суспільно небезпечних діянь з метою змусити його дати згоду на «примирення». Тому потрібно здійснити ретельний вибір категорій кримінальних правопорушень у провадженнях, де буде можливим примирення потерпілого з обвинуваченим чи підозрюваним» [47, с. 93].

Крім цього, частиною 1 статті 469 КПК передбачено, що процедура медіації та укладення угоди про примирення може здійснюватися лише за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Це положення введено з метою дотримання принципу добровільності участі сторін у проведенні медіації, що має убезпечити сторін від тиску з боку правоохоронних органів.

Також законодавством встановлено часовий проміжок для проведення медіації. Відповідно до частини 5 статті 469 КПК України ініціювати укладення угоди про примирення можливо в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку.

При цьому проведення процедури медіації не вказує на беззаперечне застосування статті 469 КПК. Результатом проведення медіації може стати не тільки укладення угоди про примирення сторін, а й також звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дієвим каяттям та у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, що передбачено статтями 45, 46 Кримінального кодексу України (*далі – КК України*).

Статтею 45 КК України передбачено, що особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення кримінального правопорушення щиро покаялася, активно сприяла розкриттю кримінального

правопорушення і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду [48].

Статтею 46 КК України передбачено, що особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду.

Так, у судовій практиці, зокрема в ухвалі Заводського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 16.01.2020 року у справі № 208/8462/19 та в ухвалі Оболонського районного суду м. Києва від 20.06.2018 року у справі № 756/6864/18, зазначено, що стаття 46 КК України є закріпленням інституту медіації як альтернативного способу врегулювання кримінально-правових конфліктів, в основу якого покладено посередництво у примиренні сторін [49, 50]. У даних справах винних осіб було звільнено від кримінальної відповідальності, а провадження було закрито у зв'язку з примиренням винного з потерпілим.

Обидві ці статті вказують на можливість проведення медіації з огляду на те, що звільнення особи від відповідальності передбачає примирення сторін та відшкодування збитків. Втім детальний порядок здійснення цієї процедури не прописаний, що дозволяє здійснювати примирення сторонами самостійно або за допомогою представників, але й не виключає можливості залучення посередника, тобто проведення медіації. Крім цього, проведення медіації буде наглядним прикладом того, що правопорушник кається, жалкує про вчинене та добровільно бажає вирішити конфлікт і відшкодувати збитки.

Науковці також розглядають участь у програмі відновлення в системі кримінального судочинства України, в тому числі проведення процедури медіації, як підставу для застосування статті 48 КК України, що передбачає звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки, та статті 97 КК України, що передбачає звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру [51, с. 28].

Крім цього, у випадку проведення медіації та визначення покарання сторонами самостійно, суд призначає покарання, узгоджене сторонами угоди відповідно до приписів частини 5 статті 65 КК України, або й взагалі звільняє від відбування покарання з випробуванням у випадку дотримання умов передбачених частиною 2 статті 75 КК України.

В інших випадках факт проведення медіації може доводити щире каяття порушника, добровільне відшкодування заподіяної шкоди та братися до уваги судом як пом'якшуюча обставина.

Не варто забувати, що право потерпілого на примирення з підозрюваним або обвинуваченим та укладення угоди про примирення на всіх стадіях кримінального провадження відповідно до частини 4 статті 56 КПК України.

З огляду на це можна сказати, що підстави й умови застосування медіації в кримінальному провадженні показують, що медіація здійснюється не з метою покарати правопорушника, а для того, щоб він змінив своє ставлення до вчиненого ним правопорушення та посприяв усуненню наслідків.

Водночас потрібно зазначити, що ні кримінально-процесуальне законодавство, ні окремий закон про медіацію, не містить детальної регламентації процедури медіації. В практичній діяльності для проведення медіації у кримінальному провадженні доводиться використовувати лише окремі статті КПК України, що описують умови застосування медіації та закріплюють результати її проведення, однак не дають повної картини щодо порядку її проведення.

2.3. Порівняння нормативно-правового регулювання медіації в інших галузях права

Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів активно застосовується в низці галузей права. Окрім вирішення кримінальних справ, медіація також допомагає у врегулюванні трудових, сімейних, цивільних, адміністративних, господарських спорів.

Так, законопроект № 3504, який зараз готується для розгляду в другому читанні, передбачає у частині 1 статті 3 можливість застосування медіації «у будь-яких конфліктах (спорах), які виникають у цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних правовідносинах, а також кримінальних провадженнях під час укладання угод про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим та в інших сферах суспільних відносин» [4]. Однак з огляду на частину 2 цієї ж статті, особливості застосування медіації в окремих категоріях конфліктів (спорів), зокрема обмеження щодо застосування медіації, можуть бути передбачені й іншим законодавством України. З огляду на це при застосуванні медіації в будь-якому випадку важливо аналізувати також правове регулювання саме цієї сфері відносин.

Через роботу з інтересами та емоціями під час здійснення медіації, однією з найпопулярніших сфер її застосування є сімейні спори. Медіація, яка базується на спілкуванні сторін, допомагає пом'якшити емоційний ефект від розлучення, розподілу майна, поділу спадщини між родичами, визначення розміру аліментів чи місця проживання дітей.

Стаття 111 Сімейного кодексу України (*далі – СК України*) прямо передбачає можливість здійснення заходів щодо примирення подружжя, якщо це не суперечить моральним засадам суспільства [52]. Сімейний кодекс, як і КПК України не містить поняття «медіація», проте з огляду на можливість застосування будь-яких заходів, що не суперечать моральним засадам, то до таких заходів належить і медіація.

Водночас постає питання щодо формулювання статті, а саме словосполучення «примирення подружжя». Таке формулювання статті СК України обмежує сферу застосування процедури медіації лише до спорів між подружжям. Такий й же висновок можна отримати від трактування положень частини 7 статті 240 та пункту 4 частини 1 статті 251 Цивільного процесуального кодексу України (*далі – ЦПК України*), які вказують на примирення сторін саме у справах про розірвання шлюбу [53].

Тому постає питання щодо можливості застосування медіації у спорах між особами, що знаходяться у фактичних шлюбних відносинах, спорах між батьками та дітьми чи іншими родичами. Насправді медіація застосовується і до спорів перелічених вище, проте проведення медіації базується уже не на правових нормах Сімейного кодексу. У такому випадку будуть застосовуватися загальні норми цивільного законодавства.

Відповідно до частини 1 статті 16 ЦПК України сторони вживають заходи для досудового врегулювання спору за домовленістю між собою. Натомість частина 7 статті 49 ЦПК України передбачає, що сторони можуть укласти мирову угоду на будь-якій стадії судового процесу. Окрема увага у ЦПК України звертається на роль суду в аспекті примирення сторін. Частиною 5 статті 211 ЦПК України передбачено, що під час розгляду справи по суті суд сприяє примиренню сторін, а відповідно до пункту 2 частини 2 статті 197 ЦПК України встановлено, що у підготовчому засіданні суд з'ясовує, чи бажають сторони укласти мирову угоду (або використати інші способи альтернативного врегулювання спору).

Окремо в ЦПК України передбачено врегулювання спору за участю судді, що по-суті і є однією із моделей проведення медіації (глава 4 розділу III ЦПК України).

Варто зауважити, що у ЦПК України та у КПК України по різному врегульовано питання укладення угод. Наприклад, статтями 207 та 208 ЦПК України врегульовано, окрім питання укладення та затвердження, ще й порядок виконання мирової угоди. Натомість в КПК України, окрім питання укладення та затвердження, детально описано зміст угоди (з огляду на особливості кримінального провадження) та наслідки невиконання угоди.

Крім того, у ЦПК України медіаторів віднесено до переліку осіб, що не можуть бути допитані як свідки про відомості, які були довірені їм у зв'язку з наданням послуг посередництва (медіації) під час проведення позасудового врегулювання спору та які вони зобов'язані зберігати в таємниці (пункт 2 частини 2 статті 70 ЦПК України). Натомість частина 2 статті 65 КПК України

передбачає неможливість допиту лише осіб, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення (а медіація не завжди може доходити до етапу укладення угоди).

Дані положення вказують, що в деяких моментах цивільно процесуальне законодавство врегульоване дещо краще в порівнянні з кримінальним процесуальним законодавством України. Водночас положення цивільного законодавства також далеко не ідеальні та потребують вдосконалення в аспекті врегулювання здійснення медіації.

Після уніфікації процесуального законодавства України в 2017 році більшість норм процесуальних кодексів почали повторювати один одного. Так, Господарський процесуальний кодекс України (далі – ГПК України) містить низку норм аналогічних ЦПК України у аспекті примирення сторін спору [54].

Стаття 192 та 193 ГПК України встановлює аналогічні цивільному законодавству вимоги, порядок укладення та виконання мирової угоди. Також в ЦПК та ГПК України аналогічно прописано роль суду в аспекті примирення сторін (частина 5 статті 196 та пункт 2 частини 2 статті 182 ГПК України) та віднесено медіаторів до переліку осіб, що не можуть бути свідками в розрізі своєї професійної діяльності (пункт 2 частина 1 статті 67 ГПК України). Аналогічно до ЦПК України, ГПК України містить главу 4 розділу III, якою запроваджено інститут врегулювання спору за участі судді, що є своєрідною формою медіації, інтегрованою в судовий процес.

Натомість важливою відмінністю господарського процесуального законодавства є встановлення обмежень щодо примирення сторін. Частиною 2 статті 186 ГПК України передбачено, що «проведення врегулювання спору за участю судді не допускається у спорах (справах) про відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом; за заявами про затвердження планів санації боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство; у випадку вступу до справи третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору». Це і є наглядним прикладом того як «інше

законодавство», відповідно до законопроекту № 3504, встановлює свої особливості проведення медіації у окремих категоріях спорів.

Ще однією з поширених сфер застосування медіації є трудові спори. Кодексом законів про працю України (далі - КЗпП) передбачено можливість створення комісій по трудових на підприємств з числом працюючих не менш як 15 чоловік [55]. Крім цього, у статті 224 КЗпП вказано, що трудовий спір підлягає розглядові в комісії по трудових спорах, якщо працівник самостійно або з участю профспілкової організації, що представляє його інтереси, не врегулював розбіжності при безпосередніх переговорах з власником або уповноваженим ним органом. Тобто, законодавством передбачено, що трудовий спір може бути вирішено працівником самостійно.

У Законі України «Про колективні договори і угоди» також згадується про можливість врегулювання конфлікту у позасудовому порядку. Так, відповідно до статті 11 Закону «Про колективні договори і угоди» для врегулювання розбіжностей під час ведення колективних переговорів сторони використовують примирні процедури [56]. У частині 2 цієї ж статті згадано про можливість звернення до посередника. Однак правознавці правильно звертають увагу, що вказані особи не є медіаторами або іншими сторонніми особами, вони обираються з числа працюючого колективу. Це в свою чергу може викликати сумніви щодо неупередженості та безсторонності такого посередника та стати причиною для недовіри [57].

Натомість у Законі України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» уже говориться про залучення незалежного посередника, який є визначеною «за спільним вибором сторін особою та сприяє встановленню взаємодії між сторонами, проведенню переговорів, бере участь у виробленні примирною комісією взаємоприйнятного рішення» [58]. Даним законом передбачено ряд гарантій для забезпечення незалежності такого посередника.

Втім такі положення трудового законодавства не дають чіткого розуміння щодо порядку проведення саме процедури медіації між працівником та роботодавцем.

Ще однією сферою для здійснення медіації є адміністративне судочинство. Як уже зазналося раніше, після 2017 року процесуальні кодекси стали уніфікованими. Це ж саме стосується і Кодексу адміністративного судочинства України (далі – *КАС України*), який фактично повторює положення ЦПК та ГПК України в частині примирювальних процедур.

Натомість у даному випадку цікавим є зовсім інше – КАС України застосовується як для справ про адміністративні порушення, так і для адміністративних справ (із суб'єктами владних повноважень). Голова Касаційного адміністративного суду Михайло Смокович звертає увагу, що процедуру примирення саме в адміністративному процесі дуже важко запроваджувати, зокрема через нерозуміння суті процедури, адже однією зі сторін є суб'єкт владних повноважень. Доцільною також є його думка щодо неможливості проведення медіації у певних категоріях справ, наприклад, у виборчих справах. Також суддя підтвердив необхідність вдосконалення положень КАС України, що передбачають проведення медіації [59].

Варто зазначити, що для інших сфер, в яких відсутнє окреме регулювання медіації, можливе застосування прямих норм Конституції України. Статтею 55 Конституції України визначено, що «кожен має право будь-якими не забороненими законом способами захищати свої права і свободи» [60].

Окремо варто згадати, що для багатьох сфер наявні міжнародні стандарти медіації, що мають бути дотримані про здійсненні медіації, зокрема:

- для сімейних спорів – Рекомендації Рес (98) щодо медіації в сімейних справах та Керівні принципи для кращого виконання наявної Рекомендації щодо медіації в сімейних справах і щодо медіації в цивільних справах;

- для цивільних спорів – Рекомендації Рес (2002) 10 щодо медіації в цивільних справах та вищезазначені Керівні принципи;

- для кримінальних справ – Рекомендації Rec (99) 19 щодо медіації в кримінальних справах та Керівні принципи для кращого виконання наявної Рекомендації щодо медіації в кримінальних справах;

- для адміністративних справ – Рекомендації Rec (2001) 9 щодо альтернативного судового розгляду спорів між адміністративними органами і сторонами – приватними особами (адміністративні справи) та Керівні принципи для кращого виконання наявної Рекомендації щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами – приватними особами.

Незважаючи на наявність у більшості сферах права певних норм щодо регулюють проведення медіації, проте, як і кримінальне законодавство, воно потребує кардинальних доопрацювань. З огляду на це, прийняття окремого закону про медіації можливо буде найкращим варіантом з метою економії часу та дотримання принципу правової визначеності. Окремі зміни з огляду на характер відносин можуть бути внесені у відповідне законодавство.

Впровадження інституту медіації у кримінальне процесуальне законодавство України з огляду на ефективність даної процедури є лише питанням часу. На необхідність застосування примирювальних процедур звертали увагу як органи влади, так представники судової системи. Протягом довгого часу здійснювалися спроби щодо доопрацювання положень кримінального законодавства у розрізі проведення медіації – здійснювалися спроби як внесення змін безпосередньо до КПК України, так і прийняття окремого закону. Однак досі всі вони були невдалі. Тому, в Україні досі остається недостатньо врегульованим порядок здійснення процедури медіації у кримінальному провадженні. КПК України передбачає тільки передумови для застосування медіації, проте не визначає чіткий порядок її проведення.

Основною підставою для проведення медіації є ст. 468 КПК України, що передбачає можливість укладення угоди про примирення між сторонами за

допомогою «іншої особи». Передумови для застосування медіації наявні також у статтями 45 і 46 КК України, що передбачають звільнення особи від відповідальності у випадку дієвого каяття та примирення. Також результатом проведення медіації може стати звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки (стаття 48 КК України), звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру (стаття 97 КК України). Законодавчо закріпленими умовами для застосування медіації є віднесення вчиненого злочину до однієї з категорій злочинів при яких можливе укладення угоди; ініціатива потерпілого чи правопорушника виявлена у визначений законодавством період.

Детальної регламентації процедури медіації не містить ні кримінальне законодавство, ні окремий закон. При цьому, проведення процедури медіації може здійснюється за допомогою стандартів, що передбачені в міжнародних документах та підзаконних актах. Законодавче закріплення процедури медіації щодо інших категорій спорів, зокрема в інших процесуальних кодексах України, не є набагато кращим в порівнянні з КПК України, а тому також потребує вдосконалення в аспекті закріплення детального регулювання порядку здійснення медіації.

РОЗДІЛ 3.

ПРАКТИЧНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕДУРИ МЕДІАЦІЇ

3.1. Актуальність та ефективність застосування процедури медіації в кримінальних справах

Впровадження альтернативних способів вирішення спорів є актуальним з огляду на сучасний стан судового захисту прав в Україні. На жаль, варто визнати, що функціонування судової системи зараз знаходиться не на найкращому рівні, зокрема, через велику кількість справ, завантаженість судів та нестабільний розвиток судової практики.

Все це є причиною затягування судового розгляду справ, неоднозначності судових рішень та порушення права на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом. Так, близько 30 % рішень щодо України, що надійшли до Європейського суду з прав людини, стосуються порушення статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, яка гарантує право на розгляд справи упродовж розумного строку [61].

Актуальною є думка Ситюка В. про те, що адвокатам необхідно змінювати власне мислення щодо участі адвоката в процесі врегулювання спору – їм необхідно звертати більшу увагу не на правові позиції, але й на інтереси клієнтів, які можуть бути приховані за цими позиціями. Саме тому під час участі адвоката у здійсненні процедури медіації, він повинен сприяти досягненню угоди про примирення на умовах, які підійдуть не тільки його клієнту, але й іншій стороні. В цьому аспекті адвокат має змінити свою мету із доказування обґрунтованості та правильності позиції клієнта на узгодження інтересів клієнта з іншою стороною, що необхідно для прийняття сторонами взаємовигідного рішення [62].

Такий підхід адвокатів до сприйняття медіації дійсно похвальний, адже ефективність застосування медіації уже давно доведено закордоном. Для

наглядного прикладу наведемо статистику успішності застосування процедури медіації закордоном:

- «в США 95 % справ, що були направлені на медіацію, не дійшли до судового розгляду;
- в Німеччині 90 % медіацій завершуються мировою угодою (для Нижньої Саксонії такий показник дорівнює 97 %);
- у Великобританії показник результативності медіації становить 90-95 %;
- загальноєвропейський показник результативності медіації – 40-80 %» [61].

Незважаючи на відсутність чіткого нормативного регулювання процедури здійснення медіації, в Україні також є досвід її застосування, що вказує на ефективність застосування цієї процедури для вирішення спорів, в тому числі, кримінальних.

Експерименти щодо застосування примирювальних процедур було розпочато ще з 2003 року в судах Києва, Харкова, Івано-Франківська та інших [63, с. 23]. Як зазначає, Кисельова Т. С., з посиланням на дослідження Пилипів Н.:

«протягом 2001-2012 років «Український центр порозуміння» реалізував низку проектів з медіації у кримінальних справах, які включали, зокрема, передачу справ на медіацію з судів. До багаторівневого механізму взаємодії було залучено представників відділів внутрішніх справ та прокуратури на місцях, суддів, медіаторів, жертв та порушників. Такий механізм був упроваджений у восьми регіонах України, а результатом впровадження було проведення 541 медіацій та 152 конференції з відновного правосуддя» [64, с. 10].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.11.2019 року № 1335-р затверджено План заходів з реалізації Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року. Відповідно до його положень передбачено, що для «забезпечення найкращих інтересів дитини як пріоритетна засада формування та здійснення дружнього до дитини правосуддя, що декларується, зокрема, міжнародними стандартами, потребує ефективного впровадження таких спеціальних практик та механізмів, як методика «Зелена кімната», процедура відновного примирення (медіації), соціального патронату» [65].

Також у 2019 році було запроваджено пілотний проект «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення», який був спрямований на організацію ефективної комунікації,

забезпечення відшкодування заподіяної шкоди, раннє виведення неповнолітніх правопорушників із кримінального процесу [66]. Реалізація даного проекту розпочалася з березня 2019 року у Донецькій, Одеській, Львівській, Луганській, Миколаївській та Харківській областях, а після успішних результатів з квітня 2020 року проект було поширено на всю територію України. До програми залучалися за їх згодою неповнолітні, які є підозрюваними у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості та раніше не притягалися до кримінальної відповідальності [51, с. 29].

Ще один проект «Впровадження відновного правосуддя в Україні» здійснюється за підтримки Верховного Суду. З його допомогою намагаються «зміцнити спроможність українських громад здійснювати відновне правосуддя для боротьби зі злочинністю, вирішення конфліктів і сприяння виправленню завданої злочинном шкоди» [51, с. 29].

Незважаючи на поки що незначні масштаби здійснення таких проектів, заперечувати переваги медіації перед судовим вирішенням кримінальних спорів неможливо. Так, на ефективність та актуальність застосування медіаційної процедури в кримінальному процесі вказує статистика закриття проваджень у зв'язку з примиренням сторін:

- у 2019 році суди закрили провадження у кримінальних справах стосовно 22,4 тис. осіб, з них у зв'язку з примиренням винного з потерпілим – 3,3 тис., що становить 14,9 % [67, с. 37];

- у 2018 році суди закрили провадження у кримінальних справах стосовно 22,4 тис. осіб, з них у зв'язку з примиренням винного з потерпілим – 3 тис., що становить 13,3 % [68, с. 30];

- у 2017 році суди закрили провадження у кримінальних справах стосовно 19,7 тис. осіб, з них у зв'язку з примиренням винного з потерпілим – 3 тис., що становить 15,3% [69, с. 26];

- у 2016 році суди закрили провадження у кримінальних справах стосовно 16,8 тис. осіб, з них у зв'язку з примиренням винного з потерпілим – 2,9 тис., що становить 17,3% [70];

- у 2015 році суди закрили провадження у кримінальних справах стосовно 18,3 тис. осіб, з них у зв'язку з примиренням винного з потерпілим – 3,1 тис., що становить 17,2% [71];
- у 2014 році суди закрили провадження у кримінальних справах стосовно 21,7 тис. осіб, з них у зв'язку з примиренням винного з потерпілим – 5,2 тис., що становить 24,1 % [72];
- у 2013 році суди закрили провадження у кримінальних справах стосовно 22,8 тис. осіб, з них у зв'язку з примиренням винного з потерпілим – 7,6 тис., що становить 33,5 % [73];
- у 2012 році суди закрили провадження у кримінальних справах стосовно 20,4 тис. осіб, з них у зв'язку з примиренням винного з потерпілим – 3,4 тис., що становить 16,9% [74];
- у 2011 році суди закрили провадження у кримінальних справах стосовно 27,5 тис. осіб, з них у зв'язку з примиренням винного з потерпілим – 3 тис., що становить 11% [75, с. 34];
- у 2010 році суди закрили провадження у кримінальних справах стосовно 21,9 тис. осіб, з них у зв'язку з примиренням винного з потерпілим – 4 тис., що становить 18% [76].

Зображення 1.

Відповідно до цієї статистики приблизно шосту частину кримінальних проваджень закривають у зв'язку із примиренням сторін. Водночас, з цих даних можна зробити висновок, що відсутня динаміка у застосуванні примирювальних процедур – кількість справ, які були вирішені шляхом примирення, залишається на приблизно одному рівні уже багато років.

Саме через такий «застій» необхідно вживати заходи для поширення практики застосування процедури медіації у кримінальних справах. Першим кроком в даному випадку має стати вдосконалення чинного законодавства, що регулює проведення медіації.

3.2. Проблеми застосування медіації у кримінальному провадженні

Наразі порядок проведення медіації в кримінальному провадженні детально не регламентований, у зв'язку з чим для проведення процедури медіації використовуються загальні правила проведення медіації з урахуванням особливостей кримінального процесу, зокрема, тих, що передбачено в главі 35 КПК України. Проте така практика часто призводить до виникнення низки проблем та питань щодо правильності проведення медіації в кримінальному провадженні.

Відповідно до частини 5 статті 469 КПК України, процедуру медіації у вигляді укладення угоди про примирення можна розпочати в будь-який момент після повідомлення особі про підозру і до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку, тобто, як на стадії досудового розслідування, так на стадії судового провадження. Розглянемо етапи здійснення медіації по чергово та проблеми, які виникають в процесі її проведення.

Першим кроком для проведення медіації є встановлення підстав, які вказують на можливість закриття справи у зв'язку примиренням сторін [30, с. 141] та роз'яснення слідчим або прокурором права сторін на примирення та можливі форми здійснення примирення [77, с. 221]. Перелічені дії можна назвати інформаційним етапом проведення медіації.

На даному етапі виникає проблема саме в аспекті здійснення повідомлення про можливість проведення медіації та роз'яснення її суті. Цим кроком часто нехтують через відсутність в КПК України згадки про можливість скористатися процедурою медіації та механізмів доступу до неї. Саме тому досить часто слідчі та прокурори просто ігнорують необхідність повідомлення сторін про можливість вирішити конфлікт самостійно або іншим способом, до яких належить і медіація.

При цьому, серед науковців існує думка, що «саме прокурор може найбільш кваліфіковано і об'єктивно перевірити наявність передумов і підстав для прийняття рішення щодо закриття кримінальної справи» [78, с. 6], а тому обов'язок щодо повідомлення має бути покладено саме на прокурора або слідчого. З огляду на це, необхідно розглянути можливість законодавчо закріпити не тільки обов'язок слідчого та прокурора проінформувати сторін про їх право на примирення та роз'яснити механізм його реалізації (частина 7 статті 469 КПК України), а й також встановити відповідальність за невиконання такого обов'язку.

Крім цього, поінформованість суспільства про медіацію та її переваги як альтернативного судовому розгляду досить низка. Так, Алеш Залар вказує, що в Україні сторонам не надається достатня кількість інформації про процедуру медіації. Зазвичай використовується безкоштовна реклама в газетах та на телебаченні. Науковець вказує, що окрім брошур, випущених неурядовими організаціями, інформаційно-рекламних матеріалів про медіацію не існує. Натомість в судах або відділках поліції немає інформаційно-довідкових відділів або відділу з питань медіації, які могли б стимулювати сторони до проведення медіації. [79, с. 52]. Хоч за допомогою комп'ютерних технологій та інтернету шукати інформацію про медіацію стало легше, проте в цілому думка науковця не втратила актуальності – в Україні відсутня активна інформаційна компанія про медіацію.

Після повідомлення про можливість здійснення примирення відбувається ініціювання укладення самої угоди про примирення. Одна зі сторін добровільно,

без будь-якого тиску може запропонувати іншим учасникам взяти участь в процедурі медіації. Інший учасник чи учасники так само на засадах добровільності можуть погодитися на таку участь, що є підставою для проведення медіації. Проблему порушення принципу добровільності при здійсненні медіації описано в підрозділі 1.2 «Ознаки та принципи медіації» з посиланням на відповідну судову практику.

На етапі ініціювання процедури примирення для громадян постає дуже актуальне питання щодо вартості таких послуг. Хоч послуги медіації в порівнянні з довготривалим судовим процесом є значно дешевшими, проте все ж таки покладають певний фінансовий тягар на сторін. В таких випадках було би доцільним надання фінансової допомоги від держави, проте така практика відсутня. Належна фінансова підтримка з боку держави на ранній стадії розвитку медіації була б гарним поштовхом для розвитку цього інституту та зацікавленості громадян. Натомість без належного фінансування, медіація має «боротиметься за доведення своєї ефективності та сприйняття громадськістю і матиме лише поодинокі успіхи» [80, с. 264].

Саме на етапі ініціювання примирення сторони можуть звернутися до об'єднання медіаторів та самостійно обрати медіатора, який допоможе їм у вирішенні спору. Тут знову постає проблема необізнаності сторін та відсутності єдиних джерел інформації щодо проведення медіації. Навіть якщо сторони погоджуються на процедуру примирення і обирають саме медіацію як спосіб вирішення конфлікту вони зіштовхуються з питання куди звернутися сторонам.

В інтернеті існують окремі інформаційні сторінки про медіацію в кримінальних справах та порядок її проведення, наприклад, веб-сайт Інституту миру та порозуміння [81]. Проте вони не дають єдиного розуміння для сторін, адже нормами КПК та КК України чітко врегульовано лише результат медіації – угода про примирення сторін, проте зовсім нічого не прописано щодо процедури її проведення. Окрім цього, на даному етапі сторони зіштовхуються із питанням вибору конкретного медіатора. Наразі в Україні не існує єдиної бази медіаторів. Існує спроба вирішення цього питання самостійно медіаторами. Так,

Національна асоціація медіаторів України на власному сайті веде Реєстр медіаторів - членів НАМУ [82], однак цей реєстр не є державним та не гарантує повноту інформації.

Крім того, наявні проблеми забезпечення кількості професійних медіаторів, які б могли надавати послуги клієнту на якісному рівні. Наприклад, відповідно до даних того ж самого Реєстру медіаторів - членів НАМУ, медіацією в кримінальних справах займаються лише 16 медіаторів на всю Україну [83]. Серед науковців існує думка, що першочергово медіацією займаються не юристи, а «психологи, соціологи, соціальні працівники, які проходили спеціальні навчальні курси з конфліктології» [80, с. 264] або спеціалізовані курси з медіації.

Саме тому доцільним є встановлення конкретних вимог до освіти та досвіду медіаторів. Зважаючи на важливість функцій, покладених на медіатора, така особа має бути належної кваліфікації, проте теоретики та практики досі не дійшли спільної думки, яка це має бути кваліфікація і які вимоги мають бути встановлено для професії медіатора.

На думку Турман Н. О., «медіатором може бути громадянин України, який досяг двадцяти п'яти років, має вищу або професійно-технічну освіту, досвід роботи у сфері психології, соціології, педагогіки або права, пройшов професійне навчання медіації та внесений до реєстру медіаторів » [14, с. 278]. Водночас, Стратій О. В., звертає увагу, що найбільший успіх в ролі медіатора здобуде спеціаліст-психолог, адже він «на професійному рівні може працювати з конфліктами, володіє можливостями ситуативного підходу і має досвід, що ґрунтується насамперед на переговорній практиці» [84, с. 142].

Крім цього, медіатор має бути юридично обізнаним. Як вважає Турман Н. О. медіатор повинен знати чинне законодавство, оскільки «основним його обов'язком є не тільки зрозуміти позицію сторін та посприяти знайти вихід у вирішенні конфлікту, але й підвести конкретну ситуацію під норму чинного законодавства», тобто перевірити правильність кваліфікації злочину [14, с. 278]. Проте, наявність освіти та практики в сфері права та психології одночасно будуть занадто обтяжливими вимогами медіатора. Тому, раціональніше було б

закріпити вимогу вищої освіти та наявність досвіду хоча б одній із цих сфер, натомість при проходженні навчання медіатора поглибити вивчення іншої сфери.

Також для належного надання послуг медіації, медіатор має не тільки успішно пройти навчання та відповідну державну атестацію, необхідно запровадити ще й періодичне навчання та перевірку знань для підтвердження належного рівня кваліфікації медіатора.

Наступним етапом є організація та підготовка до проведення медіації. Саме на цьому етапі медіатор вступає в процес медіації та починає відігравати важливу роль, адже відбувається організація роботи та знайомство зі сторонами. Медіатор отримує всю необхідну інформацію та документи щодо кримінальної справи у відділку поліції, якщо справа знаходиться на стадії досудового розслідування, або в суді, якщо справа знаходиться у на стадії судового провадження. Крім цього, інформацію може бути передано сторонами конфлікту на особистих зустрічах із потерпілим та правопорушником [6, с. 135]. На цих зустрічах медіатор розмовляє з кожним учасником конфлікту окремо, інформує про порядок та правила проведення медіації, намагається з'ясувати інтереси сторін та відповідає на питання, що виникли.

Наступним етапом є саме проведення медіації у вигляді спільних зустрічей сторін з посередником. Порядок та формат проведення цих зустрічей визначається модератором, проте це зазвичай відбувається в наступному порядку: вступне слово модератора, представлення сторін, обговорення проблеми, пошук способів вирішення конфлікту, вибір конкретного рішення.

На цих двох етапах виникають аналогічні проблеми. По-перше, як уже зазначалося, в кримінальному законодавстві відсутні вимоги до проведення медіації, не встановлено строки проведення медіації, правила, що мають бути дотримані на зустрічах. Тому все це відбувається на основі практики та досвіду медіатора і ніхто не має критеріїв для визначення правильності таких дій. По-друге, на цих стадіях зовсім не врегульовано статус медіатора. Законодавством не встановлено права та обов'язки медіатора, яких той має дотримуватися. Не

врегульовано питання можливості зміни чи «відводу» медіатора, наслідків порушення медіатором процесу медіації та прав її учасників, притягнення медіатора до відповідальності.

Наразі чимало науковців звертають увагу на проблему неврегульованості питання залучення медіатора, процесуального статусу посередника, невизначеності професійних чи освітніх вимог до особи, адже це не сприяє розвитку процедури медіації у кримінальному процесі [85, с. 128].

Крім цього, Смітєнко З. Д. звертає увагу на те, що законодавчо не регулюється низку важливих питань, зокрема, статус професійних організацій медіаторів, порядок сертифікації медіаторів, контроль за якістю наданих послуг, відносини між учасниками медіації – сторонами конфлікту, медіатором, організацією, що забезпечує проведення медіації, судовими та іншими правоохоронними органами, у провадженні яких знаходяться матеріали справи. Вирішення всіх цих питань залишилося на розсуд самих медіаторів [6, с. 134].

Як окремий етап також виділяють складання та підписання медіаційної угоди, у випадку кримінального провадження – угоди про примирення сторін. Даний етап передбачає оформлення досягнутих домовленостей у формі документу, який підписується мінімум у трьох екземплярах – для порушника, потерпілого та органу, що направив справу на медіацію [30, с.141].

Зміст угоди про примирення визначається статтею 471 КПК України, а саме, крім звичайних вимог, угода про примирення має містити відомості про сторони, формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, істотні для відповідного кримінального провадження обставини, розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строк її відшкодування чи перелік дій, не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого, строк їх вчинення, узгоджене покарання та згода сторін на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням, наслідки укладення та затвердження угоди, наслідки невиконання угоди.

Оскільки укладення угоди і є бажаним результатом проведення медіації в кримінальному провадженні, то саме цьому етапу має бути приділено особливе значення. Насправді, КПК України детально регулює саме цей етап, адже передбачає умови укладення угоди, вимоги до її змісту, наслідки її не виконання. Натомість жодним чином не врегульовано питання можливості розірвати угоду про примирення, а зі змісту частини 1 статті 473 КПК України і взагалі вбачається що це неможливо зробити. Повторне звернення з угодою в одному кримінальному провадженні, у випадку не затвердження судом угоди, взагалі не допускається (частина 8 статті 474 КПК України). Дані положення хоч і спрямовані на уникнення зловживання правами, проте одночасно не враховують людський фактор, коли сторонами елементарно допущено помилку, а в результаті чого їх право на примирення втрачено. З огляду на це, доцільним буде розглянути можливість розірвання та укладення повторної угоди про примирення, коли причиною є об'єктивні обставини, що не пов'язані з діями сторін.

Деякі вчені вказують на подальші дії після процедури медіації, зокрема, направлення до суду обвинувального акта з укладеною угодою про примирення та виконання угоди примирення [77, с. 221-222]. Проте такі дії не можна відносити безпосередньо до процедури медіації, оскільки, по-перше, ці дії спрямовані уже на виконання угоди, по-друге, для їх здійснення не залучається посередник. Хоча варто відзначити, що етап після укладення угоди врегульований законодавством набагато детальніше, що вказує на більшу зосередженість законодавця на судовому, а не позасудовому вирішенні конфлікту.

Окремо науковці виділяють загальні проблеми застосування медіації, які базуються на більш особистісних причинах. Наприклад, Ясиновський І. Г. вказує, що причиною повільного впровадження медіації є також низька правова культура населення, що суттєво заважає впровадженню нових прогресивних інститутів; низький рівень довіри до даної послуги, що спричинено відсутністю об'єктивної інформації про можливості та переваги медіації; небажання сторін

іти на компроміс, адже в Україні досі панує метод силового вирішення питань; низький рівень співпраці з міжнародними організаціями, що не дозволяє обмінюватися досвідом та розвивати інститут медіації в Україні [80, с. 261-263]. Для ефективного застосування процедури примирення в кримінальному провадженні, треба перш за все вирішити наявні проблеми та неточності, а також створити сприятливі умови для подальшого розвитку інституту медіації в Україні.

3.3. Ризики, обмеження та заборони проведення медіації

Варто відзначити що медіація не є панацеєю для вирішення всіх спорів. Існує ряд ситуацій коли проведення медіації у кримінальному провадженні неможливе або несе негативні ризики.

Як відзначає Микитин Ю. І., «на даний час відсутня єдина система критеріїв, які б визначали вимоги до кримінального провадження, в межах якого, може бути застосована медіація чи інші форми відновного правосуддя» [5, с. 257].

Єдиним чітко сформульованим в КПК України фільтром для проведення медіації є тяжкість протиправного діяння. Відповідно до частини 3 статті 469 КПК України угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, нетяжких злочинів та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Водночас існує ряд інших випадків, коли медіація фактично неможлива. До таких справ належать, наприклад, справи, в яких неможливо визначити потерпілого – злочини вчинені проти основ національної безпеки, проти довкілля, проти громадського порядку та моральності, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення та інші. В кримінальному провадженні щодо цих справ неможливо встановити потерпілого в одній особі,

представництво інтересів потерпілих, суспільства чи держави в таких випадках здійснює прокурор, а тому відсутня особа, яку можливо залучити до медіації та примирити з порушником.

Ризик проведення процедури медіації також існує у випадку вчинення повторного злочину, при наявності рецидиву злочинів або при існуванні непогашеної судимості [5, с. 259]. Наразі законодавчої заборони для проведення медіації чи укладення угоди про примирення для таких випадках не встановлено, а тому процедура примирення фактично може застосовуватися і у такому разі. Водночас з огляду на повторювальний характер вчинення кримінального правопорушення, ймовірність досягнення позитивного результату значно зменшується, адже порушник уже показав, що не розкаюється у вчиненні злочину та здатен вчинити нове правопорушення.

Ще одним ризиком для проведення медіації у кримінальному провадженні може бути нещире бажання учасників у примиренні. Так, порушник може погодитися або ініціювати процедуру медіації лише для уникнення відповідальності або встановлення менш тяжчого покарання. Відсутність бажання у порушника проводити медіацію, нещирість сторін та бажання поставити на перше місце власні інтереси можуть негативно вплинути як на процес, так і результат медіації. По-друге, у такому випадку буде порушено принципи медіації, дотримання яких є особливо важливим в кримінальному процесі – визнання вини порушником та активна співпраця сторін для вирішення конфлікту.

Для уникнення даного ризику необхідно детально перевіряти причини та підстави для проведення медіації та бажання сторін. Це може зробити прокурор на етапі ініціювання примирення сторін та медіатор уже на етапі проведення медіації. Якщо ж такі факти виявлено після завершення процедури медіації, вважаємо, що така угода не має бути затверджена судом, і навіть навпаки суд при винесенні рішення має врахувати той факт, що правопорушник намагався таким шляхом уникнути відповідальності.

Також вважаємо за можливе у такому випадку покласти на правопорушника всі витрати пов'язані з проведенням медіації, це буде додатковим попереджуючим фактором для сторін.

Окремо варто відмітити ризики та заборони пов'язані з учасниками процесу медіації. Частина 1 статті 469 КПК України передбачає, що домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися 1) самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, 2) захисником і представником 3) або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді). Таким чином, КПК України передбачає широке коло учасників медіації в кримінальному процесі.

Обов'язковими учасниками медіації є потерпілий та підозрюваний (якщо медіація відбувається на стадії досудового розслідування) або обвинувачений (якщо медіація проводиться на стадії судового розгляду). Водночас положення КПК України передбачає можливість участі захисника або представника, не зазначаючи чи вони будуть допоміжними учасниками чи будуть замінити потерпілого та правопорушника під час медіації. У випадку якщо представники сторін будуть брати участь в медіації замість сторін, то така процедура медіації не буде здійснена з повним дотримання принципів проведення медіації, зокрема, співпраці та залучення сторін до самостійного вирішення кримінальної ситуації.

Крім цього, процедура медіації завжди відбувається із залученням третьої сторони – посередника. Незважаючи на те, що частина 1 статті 469 КПК України не вказує на пряму можливість залучення медіатора, проте вона передбачає залучення «інших осіб», перелік яких невизначений. Такою особою може бути саме професійний медіатор, який надає свою допомогу сторонам та сприяє прийняттю справедливого рішення.

Пряма заборона проводити медіацію міститься в частині 1 статті 469 КПК України – «домовленості стосовно угоди про примирення не можуть проводитись за допомогою слідчого, прокурора та судді». Ця норма прямо співвідноситься з принципом об'єктивності та неупередженості, адже медіатор

зобов'язаний допомогти сторонам вирішити спір не надаючи переваг жодній із сторін.

Однак, в науці існують і протилежні думки. Наприклад, Лапкін А. В. вважає доцільним проведення медіації за допомогою прокурора. Він переконаний, що прокурори можуть успішно проводити примирення потерпілого та правопорушника самотійно, без залучення будь-яких інших осіб. Така думка ґрунтується на твердженні, що при проведенні процедури примирення «прокурор не виступає на боці якоїсь із них, оскільки принцип публічності унеможливорює його особисту зацікавленість у справі чи залежність від котроїсь зі сторін» [78, с. 6-7]. З даною думкою важко погодитися, адже інтерес прокурора може полягати у швидкому та успішному закритті справи, крім цього прокурор залежить та підпорядковується вищестоячим посадовим особам, які можуть здійснювати тиск на прокурора.

Для дотримання медіаторами принципу нейтральності та незалежності при виконанні своїх обов'язків варто передбачити ще одне правило – медіатор не може проводити медіацію у разі наявності сімейних стосунків з однією зі сторін конфлікту, суперечності між його особистими інтересами та інтересами сторін, зацікавленості в результаті медіації. Тобто, медіацію не може проводити особа, що має конфлікт інтересів. Водночас необхідно не просто закріпити дану норму, потрібно передбачити порядок повідомлення та перевірки таких фактів, відкликання медіатора від проведення медіації та відповідальність за порушення.

Зважаючи на те, що сторони мають добровільно та самотійно вирішувати спір, варто також передбачити ряд обмежень, що не дозволять медіатору втручатися у прийняття рішення сторонами, наприклад:

- медіатор не має права вирішувати конфлікт між сторонами медіації та схилити сторін до прийняття певного рішення;
- медіатор не має права надавати сторонам юридичні консультації або надавати рекомендації щодо врегулювання спору;
- медіатор не може бути представником однієї зі сторін [86].

Проте, ефективне дотримання даних правил буде можливе лише при наявності механізму контролю за дотриманням цих вимог та можливості повідомлення про такі порушення.

Ще одним важливим аспектом, який має бути дотримано при здійсненні медіатором своїх повноважень, є нерозголошення інформації. Згідно з одним з основних принципів медіації вся інформація та відомості отримані від учасників медіації є конфіденційними. Таким чином, медіатору заборонено розголошувати будь-які відомості, що стали відомі в ході проведення медіаційної процедури, та робити будь-які публічні заяви по суті спору. Винятком є згода сторін на повне або часткове розголошення інформації або якщо відомості, що становлять медіаційну таємницю, стали відомі з інших джерел.

Незважаючи на можливість розкриття інформації з боку медіатора, такий ризик є мінімальним, адже під загрозою опиниться довіра до медіатора, його репутація та кар'єрний розвиток.

Актуальність впровадження процедури медіації базується, перш за все, на незадовільному стані судової системи, що пов'язано із великою кількістю справ у судах загальної юрисдикції та завантаженістю судів. Поширення практики примирення сторін у кримінальних спорах дозволить не тільки ефективно вирішити конфлікт сторін, а й розгрузить роботу судів. Міжнародний досвід застосування медіації вказує на ефективність її застосування близько у 90% випадків. Запровадження державними органами численної кількості проектів та пілотних програм щодо здійснення відновного правосуддя також вказує на ефективність та актуальність медіації для українського суспільства. Підтверджує ефективність процедур примирення також й той факт, що шоста частина кримінальних проваджень були закриті у зв'язку з примиренням сторін.

Здійснення процедури медіації змушує зіштовхуватися з низкою проблем, частина з яких з'являється на конкретних етапах проведення медіації, а частина з них існує протягом тривалого періоду. Так, проведення медіації

супроводжується наступними проблемами: неповідомлення прокурором сторін про можливість примирення та медіацію як один із способів; низка поінформованість суспільства про медіацію та її переваги як альтернативу судовому розгляду; відсутність визначених вимог до освіти та кваліфікації медіатора; відсутність чітких вимог до порядку проведення медіації; відсутня можливість розірвання та повторного укладення угоди; неврегульованість статусу медіатора (права, обов'язки, відповідальність, можливість відводу); недостатня кількість професійних медіаторів; відсутність фінансової підтримки з боку держави; низький рівень довіри до даної послуги.

Єдиним законодавчо закріпленим критерієм для проведення медіації є тяжкість протиправного діяння. Однак неможливість або ризику застосування медіації в кримінальному провадженні існують також в інших випадках, зокрема, це стосується справ, в яких неможливо визначити потерпілого; випадків вчинення повторного злочину, рецидиву злочинів або непогашеної судимості; спроб уникнення порушником відповідальності через примирення. Здійснення медіації також неможливе за допомогою слідчого, прокурора або у разі наявності у медіатора сімейних стосунків з однією зі сторін конфлікту, суперечності між його особистими інтересами та інтересами сторін, зацікавленості в результаті медіації.

РОЗДІЛ 4

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ

4.1. Історія становлення інституту медіації у країнах романо-германської правової системи (Франція, Німеччина, Польща)

Протягом багатьох років конфлікти вирішувалися лише за допомогою сили, проте з розвитком суспільних норм вирішення конфліктів почало здійснюватися з позиції права. Незважаючи на це, обидва способи передбачали наявність того хто переміг та того хто програв, таким чином задоволено було лише інтереси однієї сторони конфлікту. Ситуація коли одна зі сторін залишалася невдоволеною сприяло розвитку примирних процедур.

Одним із перших відомих прикладів примирення є інститут проксенії у Давній Греції, коли сторони зверталися для посередника (людини з авторитетним статусом) з метою підтримання процесу переговорів і підтримки зв'язків між окремими громадянами, сім'ями, родами, племенами і навіть містами-державами [87, с. 130]. У середні віки з метою примирення люди часто зверталися до дворян та представників духовенства, які виступали в ролі посередників. Інколи процедура посередництва ставала навіть обов'язковою процедурою перед зверненням до суду у справах про заподіяння шкоди чи насильства [88, с. 32].

Незважаючи на схожість таких процедур з медіацією, остаточно поняття медіації у своєму сучасному розумінні було сформовано лише вкінці ХХ ст. в США. Причинами, що стимулювали пошук нових варіантів вирішення спорів, були криза судової системи, висока вартість та довготривалість судового процесу, падіння рівня довіри до судів [89, с. 10].

Процедура медіації вперше була запроваджена у США, проте згодом стрімко була поширена в інших країнах. Сьогодні процедура медіації ефективно застосовується у Великій Британії, Австралії, Новій Зеландії, Франції, Австрії, Бельгії, Норвегії, Данії, Німеччині, Фінляндії, Польщі та інших.

Розглянемо розвиток та становлення інституту медіації на прикладі конкретних країн.

У Франції медіація спочатку з'явилася на практиці і не була популярною формою вирішення спорів через брак юридичної культури розв'язання конфліктів. Лише згодом з'явилися перші законодавчі акти, які її формалізували і легалізували [90, с. 167].

Перші експериментальні спроби застосування примирювальних процедур було здійснено місцевим прокурором міста Баланс, який вважав неефективними уже наявні способи вирішення спорів. У зв'язку з цим було прийнято спроби:

«примирити сторін конфлікту, залучивши в якості посередника авторитетних нейтральних осіб, які обізнані в місцевому населенні та не наділені жодними владними повноваженнями по відношенню до сторін. Для цього були відібрані від 4-х до 6-ти осіб в якості штатних громадських примирителів, яким передавалась відповідна справа. Ця система була створена протягом 1983-1985 рр., після чого подібні ініціативи організовувались і в інших містах» [91, с. с. 313].

Офіційне закріплення інституту медіації в законодавстві Франції відбулося 2 жовтня 1992 року, коли Міністр юстиції видав відомчий циркуляр про впровадження інституту медіації в кримінальному провадженні, а 4 січня 1993 року в Законі про внесення змін і доповнень до Кримінально-процесуального кодексу Франції було вперше згадано поняття медіації. [91, с. с. 313].

В цей період і до 1996 року у Франції існувало два види медіації: яка проводиться самостійно прокурором та яка, делегується спеціально визначеній особі – «фізична або юридична особа, що не має безпосереднього відношення до системи кримінальної юстиції та компетентна в галузі реадптації злочинців або допомоги потерпілим» [92, с. 200]. Проте згодом «делегована» медіація стала єдиною формою примирення. Зокрема, у зв'язку з закріплення у Циркулярі Міністра юстиції від 4 березня 1996 року положення, що «медіатором не може бути прокурор або будь-який інший діючий член суддівського корпусу (магістрат)» [91, с. 314].

Після цього при проведенні медіації прокурор передає справу у спеціальну організацію, що не має безпосереднього відношення до системи кримінальної юстиції. Прокурор лише «приймає остаточне рішення про долю кримінальної

справи після повернення до нього матеріалів із громадської організації, якій він делегував повноваження примирення» [90, с. 168].

У 1999 року було прийнято Закон, яким було виключено згадування про інститут медіації з тексту статті 41 КПК Франції. Натомість даним Закон було доповнено КПК Франції новою статтею 41-1, яка передбачала альтернативи кримінальному переслідуванню, до переліку яких також було включено право прокурора почати процедуру медіації за згодою сторін [91, с. 313]. Незважаючи на активний розвиток медіації у Франції, науковці зауважують, що «практика застосування медіації в цій країні не є уніфікованою в загальнонаціональному масштабі, а процесуальні норми не визначають безпосередньо саму процедуру медіації» [91, с. 313].

У німецькому законодавстві застосування медіації не обмежено конкретними сферами права, однак медіація є поширеною в сімейних, спадкових та комерційних спорах [93, с. 3]. Спроби застосування медіації здійснювалися і в кримінальному процесі.

Посилаючись на статтю Галагана О. І. та Савченко В. А., Сіроткіна М. В. зазначає, що причиною прийняття в Німеччині перших законодавчих документів про медіацію стало прагнення покращити становище потерпілого та забезпечити ефективне відшкодування заподіяних збитків. Зокрема, Закон «Про захист потерпілих» вносив зміни до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів та законодавчо закріпив інститут «ТОА» (Täter-Opfer Ausgleich)³, що за своїм значенням означав досягнення компромісу між винуватою особою та потерпілим [94, с.107].

У 2012 році в Німеччині було прийнято окремий Закон «Про медіацію», який врегульовує послуги медіації. Даний Закон запозичив та розширив положення Директиви 2008/52/ЄС, поширивши сферу застосування медіації незалежно від форми спору та громадянства або місця перебування сторін [93, с. 3].

³ В Німеччині використовується термін Täter-Opfer-Ausgleich [95, с. 200], що в перекладі з німецької означає «Компенсація жертвам правопорушників».

Відповідно до статті 1 Закону «Про медіацію», медіація – це конфіденційний та структурований процес, при якому сторони прагнуть на добровільних засадах та автономно досягти мирного вирішення свого конфлікту за сприяння одного або кількох посередників, а медіатор – це незалежна і неупереджена особа без будь-яких повноважень щодо прийняття рішень, яка веде сторони через медіацію [96].

У Кримінальному кодексі ФРН, доповненого статтею 46а, встановлено, що за певних обставин суд може звільнити порушника від накладення штрафу, якщо злочинець намагаючись примиритися з потерпілим (посередництво між потерпілим і правопорушником) відшкодував повністю або в значній мірі шкоду, завдану вчиненим порушенням, або щиро прагнув її відшкодувати [97].

Значне визнання медіація отримала і в польському законодавстві. Польща була однією з перших країн Східної Європи, де було запроваджено відновне правосуддя [98, с. 286].

У 1995 група з впровадження медіації Пенітенціарної асоціації «Патронат» ініціювала для неповнолітніх злочинців трирічний пілотний проект із медіації. Після оцінювання результатів проекту разом із Міністерством юстиції було розроблено пропозиції щодо впровадження процедури медіації в кримінальне судочинство Польщі. У 2000 році Група з упровадження була перетворена на незалежну недержавну асоціацію – Польський центр медіації [7, с. 84-85]. Даний центр проводив програми з медіації у справах з неповнолітніми правопорушниками спільно з 8 окружними судами та за підтримки Міністерства юстиції Польщі [99, с. 64].

Формально медіація була запроваджена в кримінальну систему Польщі в 1997 році у зв'язку з прийняттям нового Кримінального кодексу [100, с. 109]. Протягом перших років медіація проводилася лише на стадії підготовчого судового провадження. Посилаючись на дані науковця Елжбети Чвартош, Землянська В. В. зазначає, що у 1998 році на медіацію було скеровано лише 18 справ, але у 2000 році таких справ уже було 722. У 2003 році до Кримінального процесуального Кодексу Польщі було внесено зміни, відповідно до яких

медіація стала дозволена на кожній стадії судового процесу. Це позитивно вплинуло на розвиток медіації, адже кількість справ, що пройшли медіацію збільшилася до 1 838 [7, с. 85].

Пунктом 1 статті 23а Кримінального процесуального кодексу Польщі суду та прокурору надано право за ініціативою або за згодою потерпілого чи обвинуваченого з метою проведення процедури медіації направляти справу до установи або «гідної довіри особи» [101].

У 2003 року Міністром юстиції Польщі було підписано Розпорядження «Про порядок проведення процедури медіації у кримінальних справах». Даним нормативним актом було встановлено, зокрема, «порядок призначення й відводу установ і осіб, наділених правом проведення процедури медіації; обсяг та умови надання матеріалів справи установ і особам, наділеним правом проведення процедури медіації; спосіб і порядок проведення процедури медіації» [100, с. 111].

З огляду на історію впровадження медіації у Франції, Німеччині та Польщі, вбачається, що спочатку медіація застосовувалась на практиці, а вже потім була закріплена на законодавчому рівні.

4.2 Приклади ефективного застосування та вдосконалення інституту медіації

Успіх застосування медіації став причиною не тільки збільшення кількості організації, що практикують медіацію, а й також географічного розширення кордонів застосування медіації. Спочатку нову тенденцію підхопили такі країни як Великобританія, Канада, Австралії та Нова Зеландія. Згодом дану процедуру було визнано в країнах Європейського Союзу – Австрії, Італії, Німеччині, Нідерландах та інших [1, с. 134].

Англія стала однією з перших країн у Європі, що розпочала застосовувати медіацію [102, с. 76]. Стратій О. В., на основі роботи Гуценко К. Ф., поділяє медіацію в Англії на поліцейську та судову. В основу такого поділу покладено

стадії кримінального процесу. Поліцейська медіація здійснюється до моменту порушення кримінального переслідування. У випадку позитивних результатів примирення сторін (укладення угоди між ними) поліція приймає рішення про відмову в порушенні кримінального переслідування. З огляду на особливості англійського кримінального процесу дані дії не оформлюється жодним процесуальним документом. Натомість судова медіація проводиться після початку судового провадження, в тому числі, на етапі визнання особи винною, але до визначення їй покарання. Суд, визнавши особу винною, може відкласти ухвалення остаточного рішення (в частині визначення покарання) на певний термін, протягом якого буде проводитися медіація. У випадку позитивного результату медіації, суд призначає засудженому більш м'яке покарання [92, с. 200]. Дослідники зазначають, що відтягнення судом винесення покарання до шести місяців практикується, щоб побачити, чи підсудний виконує угоду та відшкодовує шкоду. Покарання призначається після відстрочки і зазвичай воно не пов'язане з позбавленням волі [85, с. 127].

У Бельгії прокурора називають «центральною фігурою медіації» [92, с. 200]. Для розширення можливостей застосування даного інституту у прокуратурах було навіть засновано спеціальні посади, зокрема, прокурорську посаду «в ранзі першого помічника прокурора, відповідального за цю процедуру. Крім того, у прокуратурах з'явилися спеціальні посади радників з медіації, які мають зайняти спеціалісти-кримінологи, юристи за освітою, та їх помічників – за фахом соціологи» [90, с. 168], які вживають необхідні заходи для здійснення примирення потерпілого і правопорушника.

Науковці зазначають, що у Бельгії прокурор відбирає та погоджує справу як підходящу для проведення медіації, помічник прокурора здійснює підготовчу стадію медіації та за її результатами складає доповідь про вжиті заходи і формує пропозиції врегулювання конфлікту. Дана доповідь надходить на розгляд до прокурора. Прокурор в свою чергу проводить «слухання», за результатами якого він може погодитися із думкою помічника, викладеною у доповіді, або запропонувати інший варіант вирішення конфлікту. Затвердження умов медіації

оформлюється протоколом, який складає прокурор. В подальшому роль прокурора полягає у відстежуванні виконання сторонами взятих на себе зобов'язань - за результатами прокурор або складає протокол про належне виконання умов медіації, або порушує кримінальне переслідування, якщо умови медіації не були виконані [90, с. 169].

Окрім медіації на етапі попереднього розслідування справи, в Бельгії існують ще три види медіації: медіація на етапі порушення справи поліцією, «медіація для виправлення шкоди» та медіація у в'язницях. З прийняттям у 2005 році Закону «Про медіацію» процес «медіації для виправлення шкоди» може бути розпочатий протягом усього кримінального процесу на прохання особи, яка має безпосередній інтерес у кримінальній справі [102, с. 79]. Таким чином, медіація можлива навіть після винесення вироку або виконання покарання.

У **Німеччині** на підставі статті 153а Кримінального процесуального кодексу прокурор зі згоди суду і самого обвинуваченого у справах про кримінальні проступки може тимчасово відмовитися від державного обвинувачення, одночасно зобов'язавши обвинуваченого вчинити зусилля для компенсації шкоди, причиненої потерпілому внаслідок чого він загладить вчинене ним діяння повністю або в більшій мірі. Для виконання обов'язків та вказівок обвинуваченим прокуратура встановлює термін, який не повинен перевищувати шість місяців [103, с. 227].

Призначення покарання за результатами медіації проводиться у двох випадках. Перший, сторони заключають угоду, умовою якої є відшкодування шкоди і щире розкаяння правопорушника. Сума відшкодування може бути мінімальною, але вибачення перед потерпілим є обов'язковою вимогою. Другий випадок передбачає лише відшкодування шкоди, без вибачення, проте особа повинна визнати наслідки скоєного, а шкода повинна бути виплачена в повному обсязі. Крім цього, проведення медіації для дорослих може проводитися, якщо вчинений злочин був нетяжким або середньої тяжкості, в той час як медіація щодо неповнолітнього правопорушника може проводитись і по тяжким злочинам [102, с. 80].

Водночас в Німеччині відсутнє нормативно-правове регулювання діяльності медіаторів. Відсутні як вимоги до освіти та підготовки медіаторів, так і обмеження щодо доступу до даної професії. Крім того, медіатори самостійно несуть відповідальність за власну належну кваліфікацію, наявність знань та досвіду. Зазвичай це відбувається за допомогою відповідної підготовки медіаторів та курсів з підвищення кваліфікації, що має сприяти належному виконанню функції примирення [93, с. 3].

Впровадження інституту медіації в **польське** законодавство розпочалося на початку ХХ ст. В разі укладення угоди про примирення за результатами проведеної медіації у справах приватного обвинувачення передбачено обов'язкове закриття кримінального провадження відповідно до частини 2 статті 492 Кримінального процесуального кодексу Польщі [104].

Водночас Польща є однією із небагатьох країн, що встановила строк проведення медіації. Як зазначає Н. Турман, «медіаційне провадження не може тривати довше ніж місяць, однак цей термін може бути подовженим на основі обґрунтованого клопотанням медіатора на час, який необхідний для повного закінчення процедури медіації» [98, с. 287].

Законодавство **Норвегії** наділяє прокурора повноваженнями передавати справи на медіацію та припиняти розслідування. Медіація можлива у випадках, коли вина правопорушника доведена, але 1) влада вирішила припинити судове переслідування, або 2) правопорушення є незначним. Також на медіацію передаються лише ті справи, де чітко визначена фігура потерпілого і обидва учасники кримінальної ситуації погодилися на медіацію, а уповноважений орган дав згоду на її проведення. Після процедури медіації або укладається медіаційна угода і закривається провадження або поновлюється судова справа [105, с. 131-132].

У **Португалії** медіація може бути застосована до конкретних категорій справ. Як зазначає Роянова І. В.:

«в Португалії за допомогою процедури медіації можуть бути розглянуті справи про злочини проти особи або власності, що відносяться до категорії справ приватного обвинувачення, максимальне покарання за здійснення яких не перевищує п'яти років

позбавлення волі. Вона не може застосовуватися по справам проти статевої свободи та недоторканості, і у відношенні осіб, що не досягли 16 річного віку, а також у разі застосування спрощеної процедури розгляду справи» [106, с. 989-990].

Крім цього науковці відзначають прогресивність законодавства Португалії. Наприклад, закріплення положень про конфіденційний характер відомостей, отриманих в ході медіації, та неможливість їх використання як доказів по справі. Також Законом передбачено неможливість включення умов угоди, що передбачають позбавлення волі особи, що вчинила протиправне діяння, а також умови, виконання яких потребує більше шести місяців [106, с. 989].

У **Франції** медіація застосовується як для неповнолітніх, так і для повнолітніх правопорушників у широкому колі справ. «Бажаним результатом є досягнення угоди, згідно з якою правопорушник визнає свою вину й матеріально відшкодовує завдані збитки. Яким би не був результат процедури, про нього повідомляють прокуророві, який і приймає остаточне рішення стосовно порушення чи закриття кримінальної справи» [90, с. 168].

Законодавство Франції не містить будь-яких обмежень щодо проведення медіації [91, с. 314]. Як зазначає Туманянц А. Р., питання спільної взаємодії та специфіки проведення в життя програм примирення узгоджуються між надавачами послуг примирення і прокурорами на місцевому рівні [90, с. 169].

При цьому, значна частина медіаторів є волонтерами⁴, адже законодавством не передбачено обов'язку проходити спеціальне навчання. Однак більшість медіаторів, які працюють в асоціаціях, все одно пройшли необхідну підготовку, адже саме від рівня якості надання послуг залежить рівень акредитації асоціації медіаторів, а значить, і її фінансування, яке здійснюється з державного чи місцевого бюджету [90, с. 169, 107, с. 32].

Швейцарії медіація широко застосовується у цивільних, сімейних трудових та інших спорах, однак не знайшла свого закріплення у кримінальному процесуальному законодавстві цієї держави. Спроби врегулювання кримінальних спорів за допомогою медіації та посередництва були та навіть

⁴ Станом на 1998 рік 70% медіаторів були волонтерами [91, с. 169; 92, с. 32].

мали успішні результати. Водночас вартість витрат на здійснення таких процедур була занадто висока, що стало причиною відмови від подальшої реалізації. Тож наразі медіація зазвичай можлива лише у провадженнях за участю неповнолітніх [94, с. 111-112].

У кожній країні процедура медіації віднайшла своє індивідуальне відображення та форму проведення, проте завжди результати її застосування були позитивними.

4.3 Можливість використання зарубіжного досвіду для вдосконалення інституту медіації в Україні

На думку дослідників, міжнародний досвід підтверджує переваги медіації, до яких належать гуманізація правової системи, спрощення та пришвидшення вирішення кримінальних спорів, зниження соціальної напруги між порушником та потерпілим, підвищення довіри до судових органів, забезпечення прав та інтересів сторін медіації, економія процесуальних засобів при вирішенні кримінально-правових конфліктів [85, с. 128].

Міжнародна практика застосування медіації вказує не тільки на її ефективність та переваги, а й також дозволяє на досвіді зарубіжних країн зрозуміти яким шляхом найкраще врегулювати проведення медіації в Україні, які правила доцільно запровадити, а які концепції не варто застосовувати. А саме тому вдосконалення процедури медіації в Україні варто здійснювати на основі досвіду набутого іншими країнами.

Поширення медіації в Україні відбувається, перш за все, за основі роботи громадських організації та зусиль медіаторів. Натомість світовий досвід вказує, що для поширення практики застосування медіації необхідні дії з боку держави. Так, в країнах, де законодавчі органи підтримували медіацію впровадженням її у своє законодавство (наприклад, Польща [99, с. 64] та Франція [91, с. 313-314]) медіація була швидко поширена та отримала визнання серед громадськості.

Закордонний досвід також підтверджує важливість участі прокурора у в процедурі медіації. У багатьох країнах прокурор бере участь в медіації опосередковано або навпаки грає важливу роль. Бельгія, Німеччина, Франція наділяє прокурора широкими повноваженнями у розрізі проведення медіації - ініціювання, погодження та/або встановлення строків проведення медіації.

З огляду на завантаженість та стан правоохоронних органів в Україні, вбачається ризиковим впровадження медіації, в формі яку було обрано в Бельгії, де прокурор відбирає справу на медіації, погоджує результат медіації та стежить за виконанням медіаційної угоди, тобто фактично самостійно координує весь процес здійснення медіації [90, с. 169].

Натомість в аспекті України, вбачається можливим надати прокурору та слідчому повноваження щодо відбору (фільтрування) справ для медіації. Зокрема, на етапі ініціювання медіації, прокурор або слідчий міг би перевіряти відповідність тяжкості порушення та наявності інших підстав для проведення медіації з метою уникнення в майбутньому ймовірності незатвердження судом угоди про примирення, а також намірів та прагнення сторін до примирення для запобігання використанню медіації як способу уникнення відповідальності.

Також з огляду на досвід Бельгії [90, с. 168], доцільним вбачається запровадження при прокуратурах та судах спеціальних посад пов'язаних з медіацією. Так, можливим в Україні є запровадження посади «фахівця з медіації» або «спеціаліста з примирення», який буде пояснювати потерпілим та порушникам суть та переваги медіації та заохочуватиме їх до застосування процедури примирення. Наявність такої посади розвантажить суддів, прокурорів та слідчих, які зобов'язані вживати заходи для примирення сторін кримінального провадження, та надасть можливість сторонам отримати максимально повну інформацію про процедуру медіації.

Законодавство Німеччини та Польщі встановлює чітко визначені строки для проведення медіації [98, с. 287; 103, с. 227]. Визначення конкретного строку має позитивне значення для своєчасного та ефективного проведення медіації. Саме тому в Україні доцільним є встановити чіткі часові обмеження для

проведення медіаційної процедури в кримінальному провадженні. Турман Н. О. вказує на можливість дозволити сторонам самостійно встановлювати строк в угоді про проведення процедури медіації. При цьому, вчена вказує, що сторони медіації мають вживати всіх можливих заходів для проведення процедури примирення в термін не більше ніж протягом 30 днів із моменту отримання медіатором відповідної справи [14, с. 287].

Наразі в Україні відповідно до приписів частини 5 статті 469 КПК України, ініціювання та проведення процедури примирення можливе лише до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку. Натомість практика Англії вказує на позивні результати призначення покарання уже після виконання умов визначених в угоді про примирення [85, с. 127]. Застосування досвіду англійських судів щодо відтягнення визначення покарання допоможе здійснювати в Україні належний контроль над виконанням угоди про примирення та відшкодуванням завданих збитків.

У міжнародному досвіді застосуванні медіації увага також приділяється перевірці дотримання угоди про медіацію та підтвердження результатів проведення медіації. Наприклад, в Бельгії прокурор складає протокол про належне виконання умов медіації [90, с. 169]. Натомість в Україні до перевірки результатів медіації повертаються лише у разі коли одна зі хтось заявить про невиконання погоджених умов. Саме тому позитивний ефект мало би складання звітів за результатами виконання медіації. По-перше, це мало б превентивний ефект – сторонам буде відомо, що процедура примирення не завершилася після затвердження угоди судом, а дотримання умов, визначених угодою про примирення, буде перевірятися. По-друге, звіт за результатами виконання медіації допоможе зібрати інформацію про ефективність проведення процедури медіації, а також проаналізувати проблемні аспекти та знайти способи вдосконалення процедури примирення.

На прикладі зарубіжних країн також можна зрозуміти, які аспекти проведення медіації ще недостатньо врегульовані. Наприклад, в багатьох країнах вказують на недостатність врегулювання питання діяльності медіаторів –

відсутні чіткі положення законодавства щодо порядку відбору та навчання майбутніх медіаторів, їх відповідальності та діяльності об'єднань медіаторів. Цей недолік необхідно виправити і в українському законодавстві, що ніяким чином не визначає статус медіаторів та вимоги до їх діяльності.

* * *

Перші прояви медіації було помітні ще у давні часи, зокрема інститут проксенії в Давній Греції. Проте як окремий альтернативний вид вирішення спорів медіація з'явилася лише вкінці XX ст. у США та згодом поширилася в світі. Інститут медіації не одразу включався до національного законодавства країн, навпаки зазвичай це траплялося після декількох років пілотних проектів та експериментального застосування медіації на практиці. Лише після успішних результатів, які підтверджували ефективність та доцільність застосування медіації, дана процедура закріплювала законодавчо.

Незважаючи на те, що інститут медіації сформований не так давно, дана процедура поширена у багатьох країнах світу. У кожній країні медіація з урахуванням мети впровадження та особливостей законодавства знаходила нове відображення. У деяких країнах медіація була впровадження шляхом прийняття спеціального закону, в інших шляхом внесення змін до процесуального законодавства. Кожна країна встановлює свої правила та особливості щодо проведення медіації в кримінальному провадженні: осіб вповноважених на проведення, коло справ до яких можливе застосування медіації, порядок ініціювання та наслідки проведення медіації.

Застосування досвіду інших держав допоможе проаналізувати ефективні та релевантні для України умови проведення медіації у кримінальному провадженні та впровадити в українське законодавство найкращі концепції медіації. Водночас не слід сліпо дублювати положення законодавства зарубіжних країн, варто застосовувати міжнародний досвід з урахуванням реалій та особливостей українського кримінального процесуального законодавства.

ВИСНОВКИ

На підставі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки.

Медіація є альтернативним способом врегулювання спорів, ключовою відмінністю якого є залучення до вирішення спору третьої сторони – медіатора. На законодавчому рівні в Україні не закріплено визначення поняття «медіація». Водночас ми встановили, що низка визначень медіації, наданих науковцями, містяться формулювання «переговори» або «переговорний», що ніби вказує на подібність медіації та переговорів. Для уникнення змішування цих понять, вважаємо за правильне уникати використання згадки переговорів для визначення поняття медіації. Також нами було окреслено особливості медіації у випадку вирішення застосування її в кримінальних справах. До них належать усвідомлення винним його протиправної поведінки, відшкодування шкоди завданої кримінальним правопорушенням, спрямованість на психологічне та емоційне відновлення потерпілого.

З огляду на проведе дослідження, нами констатовано наступні ознаки медіації у кримінальному провадженні: участь незалежного посередника (медіатора), здійснення медіації безпосередньо сторонами, визнання проблеми та відповідальності порушником, гнучкість у здійсненні процедури медіації, незобов'язуючий характер медіації, швидкість та неформальність процедури, менша порівняно з судовим процесом вартість медіації. Окрім ознак нами також було проаналізовано основні принципи медіації – добровільність, конфіденційність, доступність, незалежність та автономність. Дотримання вказаних принципів є вкрай важливим. Зокрема нами встановлено, що порушення принципу добровільності є однією з основних підстав для відмови у затвердженні угоди про примирення судом.

Ми розглянули основні види та моделі медіації та встановили, що класифікацію видів медіації здійснюють за низкою критеріїв до яких належать спосіб та мета здійснення, час проведення медіації, пов'язаність із судовим процесом, сфера застосування. Відмінності між основними моделями медіації полягають в умовах виникнення і розвитку медіації, способі здійснення медіації,

стилях проведення медіації. Нами констатовано, що розвиток суспільства та стрімке поширення процедури медіації сприяє появі нових форм медіації, зокрема, встановлення карантинних обмежень зумовило протягом останнього року стрімке поширення онлайн-медіації.

Для повноти дослідження ми також порівняли медіацію з іншими поширеними в Україні альтернативними способами врегулювання спорів – переговорами та третейським судом. В результаті чого ми змогли отримати наступні висновки. Медіація порівняно з переговорами є більш чітким та структурованим процесом, а залучення медіатора до дискусії допомагає більш глибоко пропрацювати інтереси сторін. В порівнянні з арбітражем медіація дозволяє сторонам самостійно вирішити спір, а не перекладає ці повноваження на сторонню особу, яка зосереджена перш за все на правових позиціях, а не інтересах сторін.

Нами описано спроби законодавчого врегулювання інституту медіації в кримінальному провадженні, що розпочалися на початку 21 століття. Встановлено, що перші спроби були спрямовані на внесення змін в кримінально-процесуальне законодавство, а згодом переваги набула ідея прийняття окремого закону про медіацію, який би встановлював загальні правила проведення медіації в усіх сферах права. Станом на сьогодні закону про медіацію не прийнято, однак у 2020 році в першому читанні було прийнято проект Закону України «Про медіацію» № 3504, який передбачає застосування процедури медіації у кримінальних провадженнях.

Ми дослідили нормативно-правове регулювання медіації, а саме главу 35 КПК України, що регулює укладення угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим. Нами встановлено, що саме частиною 1 статті 469 КПК України надано можливість залучення медіатора до укладення угоди. Крім цього, відповідна глава КПК визначає перелік злочинів щодо яких можливе проведення медіації, ініціаторів проведення медіації, часовий проміжок можливого здійснення медіації. Нами було констатовано, що одним з найчастіших порушень, що призводить до незатвердження угоди, є неправильна

кваліфікація злочинного діяння та, як наслідок, застосування медіації до тяжчого злочину, ніж це дозволено КПК України. У ході дослідження нами доведено, що результат застосування процедури медіації також може відобразитися у звільненні особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дієвим каяттям (стаття 45 КК України), у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (стаття 46 КК України), у зв'язку із зміною обстановки (стаття 48 КК України), із застосуванням примусових заходів виховного характеру (стаття 97 КК України).

Для об'єктивного визначення стану нормативного регулювання медіації у кримінальному провадженні, ми проаналізували нормативне регулювання медіації й в інших галузях права. В результаті нами виявлено, що у цивільному, господарському та адміністративному процесуальному законодавстві, окрім можливості сторін укласти мирову угоду, також передбачено інститут врегулювання спору у справі за участю судді. Окрім цього, ЦПК України, ГПК України та КАС України відносить медіатора до осіб, які не можуть бути допитані щодо обставин, що стали відомі під час проведення медіації. Натомість КПК України до таких осіб відносить лише тих, хто брав участь в укладенні та виконанні угоди і не включає випадки, коли в ході медіації угоду укладено не було. З огляду на, що вважаємо за необхідне внести доповнення до статті 65 КПК України та передбачити заборону допиту осіб, що брали участь в процедурі медіації, щодо обставин, що стали відомі під час її проведення. Водночас нами встановлено, що кримінально-процесуальне законодавство більш детально визначає умови укладення та зміст угоди про примирення, ніж в інших сферах права. Даний аналіз дозволяє нам стверджувати про необхідність більш детального та чіткого закріплення можливості та порядку проведення медіації в кримінальних справах.

Нами встановлено, що високу ефективність медіації підтверджують позитивні результати її проведення закордоном - приблизно у 90 % випадків. Також було окреслено вдалі пілотні проекти та експерименти застосування медіації у кримінальному провадженні, що надалі були продовжені та проведені по всій країні. Ми підтримуємо активне застосування медіації з огляду на той

факт, що кількість справ, закритих у зв'язку з примиренням сторін, становить шосту частину від всієї кількості. Водночас нами було констатовано відсутність динаміки у застосуванні примирювальних процедур у кримінальному провадженні, що вказує на необхідність вжиття нових заходів для поширення даного способу вирішення кримінальних конфліктів.

Вважаємо, що першим кроком має бути вирішення наявних проблем. Зокрема, знаходимо доцільним законодавчо закріпити не тільки обов'язок слідчого та прокурора проінформувати сторони про їх право на примирення, а й встановити відповідальність за невиконання такого обов'язку, проведення великої інформаційної компанії про медіацію та її переваги, надання фінансової допомоги, бонусів чи пільг від держави для осіб, що використовуються медіацію для вирішення спорів, розробку єдиного державного реєстру медіаторів, встановлення чітких вимог щодо віку, освіти, досвіду до особи медіатора. Водночас нами розглянуті вимоги, запропоновані в науковій літературі, та виявлено, що наявність освіти та практики в сфері права та психології одночасно будуть занадто обтяжливими вимогами до медіатора. Тому, рекомендуємо закріпити вимогу вищої освіти та наявності досвіду лише в одній із цих сфер, а щодо іншої сфери проводити спеціальне навчання медіаторів.

В ході нашого дослідження було виявлено низку випадків коли проведення медіації фактично неможливе (справи в яких неможливо встановити конкретну особу потерпілого) або наявний ризик негативних результатів медіації (у випадку вчинення порушником повторного злочину, при наявності рецидиву злочинів або при існуванні непогашеної судимості). Окрім цього, нами встановлено, що процедура медіації може бути використана порушником для уникнення відповідальності за вчинене правопорушення. Для уникнення даного ризику, пропонуємо покласти на прокурора та/або медіатора обов'язок перевірки причин та підстав для проведення медіації та бажання сторін. Крім цього, якщо такі факти буде виявлено на пізніх етапах медіації, вважаємо, що така угода не має бути затверджена судом, факт спроби уникнення відповідальності має бути врахована, а на правопорушника покладено всі витрати пов'язані з проведенням

медіації. Підтримуємо заборону на проведення медіації прокурором та слідчим, передбачену частиною 1 статті 469 КПК України та вважаємо за необхідне встановити таку заборону для медіатора, який має конфлікт інтересів.

Нами було розглянуто історію розвитку та впровадження медіації на прикладі Франції, Німеччини, Польщі та констатовано, що спочатку медіації застосовувалася в експериментальному порядку в окремих регіонах або в рамках окремих проєктів. Згодом, з огляду на позитивні результати примирення, процедура медіації імплементувалася в законодавство шляхом внесення змін до кримінального процесуального кодексу або прийняття окремого закону. Нами встановлено, що у Франції медіація спочатку існувала в декількох формах, однак згодом було обрано одну, яка передбачала передачу кримінальної справи спеціальній організації для проведення медіації. Натомість в Німеччині запровадження медіації було спрямоване на відшкодування шкоди, завданої правопорушенням. У Польщі рушійною силою для впровадження медіації були громадські організації, які активно заохочували впровадження та застосування медіації.

У ході дослідження доведено, що кожна країна інтегрувала процедуру медіацію у кримінальних процес з урахуванням власних особливостей та мети впровадження. В Англії дозволено проведення медіації на етапі визнання особи винною, але до визначення їй покарання. У Бельгії повноваження з проведення медіації покладено на прокурора і навіть створені окремі посади помічників прокурора, що виконують відповідні функції. Німецьке законодавство дозволяє проведення медіації щодо неповнолітніх щодо будь-якої категорії злочинів, натомість для дорослих встановлені обмеження щодо тяжкості злочину. Ми з'ясували, що Польща одна з небагатьох країн, яка встановила чіткий строк для проведення медіації та можливість його продовження. В Норвегії наявний помірний контроль над здійсненням медіації з боку влади, зокрема, медіація в кримінальній справі має бути погоджена уповноваженим органом.

На основі міжнародного досвіду ми визначили вдалі та ефективні приклади застосування медіації та рекомендуємо взяти їх до уваги при

вдосконаленні українського законодавства. Зокрема, на основі досвіду інших країн вбачається за доцільне покласти на прокурора повноваження щодо перевірки справ на можливість застосування медіації; створити при судах та прокуратурах окремі посади, пов'язані з медіацією; встановити чіткі строки проведення медіації; дозволити відстрочення призначення покарання до моменту виконання угоди про примирення; передбачити необхідність складання звітів за результатами здійснення медіації; залучити державні органи до популяризації застосування медіації в кримінальних справах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Поліщук М. Я. Поняття медіації як альтернативного методу вирішення спорів. *Держава і право*. Юридичні і політичні науки. 2014. № 65. С. 134-139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2014_65_22 (дата звернення 03.05.2021 року).
2. Рекомендація Rec (2002) 10 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в цивільних справах : прийнято 18 вересня 2002 року на 808-му засіданні заступників міністрів. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2002_10_2002_09_18_1.pdf (дата звернення 03.05.2021 року).
3. Рекомендація №R (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах : прийнято Комітетом міністрів на 679-й зустрічі представників Комітету від 15. 09. 1999 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_828#Text (дата звернення 03.05.2021 року).
4. Проект Закону України «Про медіацію» № 3504 від 19.05.2020 року URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68877 (дата звернення 03.05.2021 року).
5. Микитин Ю. І. Місце медіації у кримінальному провадженні та критерії її застосування в контексті нового КПК України. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2013. Вип. 32. С. 254-261. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2013_32_29 (дата звернення 03.05.2021 року).
6. Смітієнко З. Д. Медіація як кримінально-процесуальна категорія та її застосування в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2015. № 4. С. 130-139. URL: [http://zt.knteu.kiev.ua/files/2015/4\(81\)/Smytienko.pdf](http://zt.knteu.kiev.ua/files/2015/4(81)/Smytienko.pdf) (дата звернення 03.05.2021 року).
7. Землянська В. В. *Відновне правосуддя в кримінальному процесі України*: посібник. Київ. Видавець Захаренко В. О. 2008. 200 с.

URL: https://issuu.com/uccg/docs/rjcp_posibnyk_z (дата звернення 03.05.2021 року).

8. Ерік М. Рунессон, Марі-Лоранс Гі. Медіація конфліктів і спорів у галузі корпоративного управління. *Всесвітній форум з питань корпоративного управління*. 2007. Фокус 4. 68 с.

URL: https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/a2ccb952-d8ee-4ed2-8c03-c5a864f7cfcc/FocusReport_Ukr_final.pdf?MOD=AJPERES&CVID=jtCwvPb (дата звернення 03.05.2021 року).

9. Ухвала Святошинського районного суду міста Києва від 17.10.2019 року. Справа № 759/3960/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84998052> (дата звернення 04.05.2021 року).

10. Ухвала Красилівського районного суду Хмельницької області від 02.10.2019 року. Справа № 677/751/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84691607> (дата звернення 04.05.2021 року).

11. Ухвала Красилівського районного суду Хмельницької області від 04.05.2019 року. Справа № 677/1764/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80244720> (дата звернення 04.05.2021 року).

12. Ткачук А. Ю., Чернова Є. Р. Медіація у кримінальному процесі. *Молодий вчений*. 2018. № 5(2). С. 649-652. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_5%282%29_71 (дата звернення 04.05.2021 року).

13. Коваль Р. Г. Актуальні питання впровадження відновного правосуддя в правову систему України. *Щоквартальний бюлетень «Відновне правосуддя в Україні»*. 2007. № 1 (5). С. 9-13. URL: https://issuu.com/uccg/docs/vol.1_5 (дата звернення 04.05.2021 року).

14. Турман Н. О. Медіація в кримінальному процесі: шляхи удосконалення чинного законодавства. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 276-280. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/3/63.pdf> (дата звернення 04.05.2021 року).

15. Турман Н. О. Моделі медіації у кримінальному процесі. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Юридичні науки. Херсон. 2017. Вип. 1. Т. 2. С. 159–163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2017_1%282%29__40 (дата звернення 04.05.2021 року).

16. Романадзе Л. Д. Онлайн медіація між суб'єктами господарювання: додаткові виклики для сторін та медіатора. *Правове життя сучасної України: у 3 т. : матеріали Міжнароду наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 року) /* відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Видавничий дім «Гельветика». 2020. Т. 2. С. 282-284. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/12862> (дата звернення 04.05.2021 року).

17. *Медіація у професійній діяльності юриста: підручник / авт. кол.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський [та ін.] ; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса : Екологія. 2019. 456 с. URL: <http://namu.com.ua/ua/downloads/-pidrychnik-dlya-uristov/pidrychnik%20z%20mediacii.pdf>* (дата звернення 04.05.2021 року).

18. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 року № 4651-VI. Дата оновлення: 17.03.2021. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 04.05.2021 року).

19. Ходаківський Є. І. *Інтелектуальна власність: економіко-правові аспекти: навчальний посібник /* Є. І. Ходаківський, В. П. Якобчук, І. Л. Литвинчук. К.: «Центр учбової літератури». 2014. 276 с. URL: http://web.kpi.kharkov.ua/acem/wp-content/uploads/sites/16/2017/06/IV_case_pids_kontroliu.pdf (дата звернення 04.05.2021 року).

20. Арутюнян А. А. Медиация в уголовном процессе : автореф. дисс.... канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва. 2012. 24 с. URL: <http://www.iuaj.net/Node/1115> (дата звернення 04.05.2021 року).

21. Медіація в державах Європейського союзу. URL: https://ukrainepravo.com/international_law/european_union_law/mediatsiya-v-derzhavakh-evropeyskogo-soyuzu/ (дата звернення 04.05.2021 року).

22. Аракелян Р. Ф. Впровадження інституту медіації у кримінальне процесуальне законодавство України : дис. канд. юрид. наук. Київ. 2019. 331 с. URL: <http://www.nusta.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/Аракелян.pdf> (дата звернення 04.05.2021 року).

23. Кармаза О. О. Медіація та переговори як альтернативні способи вирішення спорів. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 5. С. 13-18. URL: <http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/5/3.pdf> (дата звернення 04.05.2021 року).

24. Любченко Я. П. Альтернативні способи вирішення правових спорів: теоретико-правовий аспект: дис. канд. юрид. наук. Харків. 2018. 249 с. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Lubchenko/d_Lubchenko.pdf (дата звернення 04.05.2021 року).

25. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Впровадження способів альтернативного вирішення правових спорів (adr-alternative dispute resolution). *Міжнародне приватне право: розвиток і гармонізація*. 2018. С. 165-168. URL: [http://www.univer.km.ua/statti/1.bondarenko-zelinska_n.l._vprovadzhennya_sposobiv_alternatyvnoho_vyrishennya_pravovykh_sporiv_\(adr__alternative_dispute_resolution\).pdf](http://www.univer.km.ua/statti/1.bondarenko-zelinska_n.l._vprovadzhennya_sposobiv_alternatyvnoho_vyrishennya_pravovykh_sporiv_(adr__alternative_dispute_resolution).pdf) (дата звернення 04.05.2021 року).

26. Шинкар Т. І. Сутність процедур примирення в системі альтернативного вирішення юридичних конфліктів (спорів). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія. Юридичні науки. 2017. № 876. С. 219–226. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13220/219-226.pdf> (дата звернення 04.05.2021 року).

27. Про третейські суди : Закон України від 11.05.2004 року № 1701-IV: Дата оновлення: 05.10.2016 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#Text> (дата звернення 04.05.2021 року).

28. Бережна І. Сумна доля альтернативних методів вирішення спорів в

Україні. URL: <http://blog.liga.net/user/berezhnaya/article/2073.aspx> (дата звернення 04.05.2021 року).

29. Постанова Пленуму Верховного суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» від 16.04.2004 року № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va005700-04> (дата звернення 05.05.2021 року).

30. Звягіна І. Н., Звягіна К. С. Медіація в кримінальному процесі України. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2012. № 1. С. 140-143. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKPI_soc_2012_1_27 (дата звернення 05.05.2021 року).

31. Мін'юст виносить на громадське обговорення проекти законів, якими пропонує запровадити в Україні процедуру медіації. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/minyust-vinosit-na-gromadske-obgovorennya-proekti-zakoniv-yakimi-proponue-zaprovaditi-v-ukraini-protseduru-mediatsii-6878> (дата звернення 05.05.2021 року).

32. Лист Генерального прокурора України «Щодо використання процедури примирення у кримінальному провадженні та розширення альтернативи кримінальному переслідуванню» від 1 серпня 2008 року № 1-233вих-08-23окв. *Щоквартальний бюлетень «Відновне правосуддя в Україні»*. 2008. № 2. С. 19-22. URL: https://issuu.com/uccg/docs/vol.2_10 (дата звернення 05.05.2021 року).

33. Проект Закону України «Про медіацію» № 2425а від 26.06.2013 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47637 (дата звернення 05.05.2021 року).

34. Проект Закону України «Про медіацію» № 2425а-1 від 03.07.2013 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47710 (дата звернення 05.05.2021 року).

35. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/ed20151130 (дата звернення 05.05.2021 року).

36. Про стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки : Указ Президента України від 20 травня 2015 року №276/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#Text> (дата звернення 05.05.2021 року).

37. Проект Закону України «Про медіацію» № 3665 від 17.12.2015 року. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463 (дата звернення 05.05.2021 року).

38. Коркунов Д. В. Деякі аспекти впровадження процедури медіації в кримінально-виконавчу систему України. URL: https://protocol.ua/ua/deyaki_aspekti_vprovadgennya_protседuri_mediatsii_v_kriminal№_vikonavchu_sistemu_ukraini/ (дата звернення 05.05.2021 року).

39. Токарєва К. С. Етапи впровадження медіації в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 2(23). Т. 4. С. 208-212. http://www.pjv.nuoua.od.ua/2-4_2018/48.pdf (дата звернення 05.05.2021 року).

40. Денис Малюська. Схвалений Урядом законопроект про медіацію дозволить розвантажити судову систему. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/denis-malyuska-shvalenij-uryadom-zako№proekt-pro-mediaciyu-dozvolit-rozvantazhiti-sudovu-sistemu> (дата звернення 05.05.2021 року).

41. Юна Потьомкін. Законопроект № 3504: шанс закріпити альтернативу судовій системі. URL: <https://uba.ua/ukr/news/7683/> (дата звернення 05.05.2021 року).

42. Проект Закону України «Про медіацію» № 3504-1 від 04.06.2020. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69023 (дата звернення 05.05.2021 року).

43. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 2 червня 2011 року № 3460-VI. Дата оновлення: 18.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17> (дата звернення 05.05.2021 року).

44. Присяжнюк А. Медіація: завтрашня альтернатива чи нездійсненна мрія? URL: https://zib.com.ua/ua/print/137025-mediaciya_zavtrashnya_alternativa_chi_nezdiysnenna_mriya.html (дата звернення 05.05.2021 року).

45. Ухвала Білогірського районного суду Хмельницької області від 27.04.2020 року. Справа № 669/335/20 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89048281> (дата звернення 05.05.2021 року).

46. Ухвала Широківського районного суду Дніпропетровської області від 31.08.18 року. Справа № 197/710/18 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76160654> (дата звернення 05.05.2021 року).

47. Новак Р. В. Кримінальне провадження на підставі угод в Україні. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 19.00.09 / Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна. Харків. 2015. 214 с. URL: http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/10850/6/diss_Novak.pdf (дата звернення 05.05.2021 року).

48. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 року № 2341-III: Дата оновлення: 23.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 05.05.2021 року).

49. Ухвала Заводського районного суду міста Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 16.01.2020 року. Справа № 208/8462/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87736877> (дата звернення 05.05.2021 року).

50. Ухвала Оболонського районного суду міста Києва від 20.06.2018 року. Справа № 756/6864/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74806227> (дата звернення 05.05.2021 року).

51. Берт Маан, Ремко ван Пі, Аліна Сергєєва, Світлана Сергєєва, Луїза Романадзе, Володимир Родченко «Гар-Аналіз впровадження інституту

медіації в Україні». Проект ЄС Право-Justice. 2020. 93 с. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/5f5/f7d/2a9/5f5f7d2a9b5cb356474501.pdf> (дата звернення 05.05.2021 року).

52. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 року № 2947-III: Дата оновлення: 01.01.2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення 06.05.2021 року).

53. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 року № 1618-IV: Дата оновлення: 13.08.2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 06.05.2021 року).

54. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 року № 1798-XII: Дата оновлення: 16.08.2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення 06.05.2021 року).

55. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 року від № 322-VIII: Дата оновлення: 27.04.2021 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення 06.05.2021 року).

56. Про колективні договори і угоди : Закон України від 01.07.1993 року № 3356-XII: Дата оновлення: 27.12.2019 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12> (дата звернення 06.05.2021 року).

57. Загрія Н. Медіація в трудових спорах: коли варто використовувати, а коли ні. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/trudove-pravo/mediaciya-v-trudovih-sporah-koli-varto-vikoristovuvati-a-koli-ni.html> (дата звернення 06.05.2021 року).

58. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) : Закон України від 03.03.1998 року № 137/98-ВР: Дата оновлення: 07.11.2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-вр#Text> (дата звернення 06.05.2021 року).

59. Ясинська М. Медіація в адмінпроцесі: так чи ні? URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/181295_medatsya-v-admnprotses-tak-chi-ni (дата звернення 06.05.2021 року).

60. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР: Дата оновлення: 01.01.2020 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення 06.05.2021 року).

61. Кільдюшкіна О. Передумови впровадження медіації в Україні. *Все для юриста*. 2010. № 4 (94). 2010. С. 130-131. URL: <https://ukrmediation.com.ua/files/Kildyushkina.pdf> (дата звернення 06.05.2021 року).

62. Ситюк В. Медіація та правові перспективи її розвитку в Україні. URL: https://unba.org.ua/publications/1767-mediaciya-ta-pravovi-perspektivi-ii-rozvitku-v-ukraini.html?fbclid=IwAR3-XHn6z6LtNQqbfYKmseI_mCQsTwQL29IYX-pE_OhLbVUwjE8fLGOmWQo (дата звернення 06.05.2021 року).

63. Жмудь В. Запровадження процедури медіації (примирення) у законодавстві України. *Відновне правосуддя в Україні*. 2008. № 2 (10). С. 23-25. URL: https://issuu.com/uccg/docs/vol.2_10 (дата звернення 06.05.2021 року).

64. Кисельова Т. С. Інтеграція медіації в судову систему України: Програмний документ. Рада Європи. Київ. 2017. 30 с. URL: <https://md.ukma.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/Kyselova-T.-Mediation-Integartion-UKR.pdf> (дата звернення 06.05.2021 року).

65. Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 року № 1027-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-p#Text> (дата звернення 06.05.2021 року).

66. Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення»: Наказ Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України від 21.01.2019 року: Дата оновлення: 14.08.2020 року

№ 172/5/10 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19> (дата звернення 06.05.2021 року).

67. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2019 році. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Analiz_Krumin_sudu_pravopor_2019.pdf (дата звернення 06.05.2021 року).

68. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2018 році. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Analiz_statistika_kriminal_2018.pdf (дата звернення 06.05.2021 року).

69. Аналіз стану здійснення судочинства судами кримінальної юрисдикції у 2017 році. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Analiz_krum_sud_2017.pdf (дата звернення 06.05.2021 року).

70. Аналіз стану здійснення судочинства у 2016 році (за даними судової статистики). URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/FC0243F91293BFEEC22580E400478576](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/FC0243F91293BFEEC22580E400478576) (дата звернення 06.05.2021 року).

71. Аналіз стану здійснення судочинства в 2015 році (за даними судової статистики). URL: [http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D7F9F72E78DA88ECC2257F730036F282](http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D7F9F72E78DA88ECC2257F730036F282) (дата звернення 06.05.2021 року).

72. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2014 році (за даними судової статистики). URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/08D6D81633314B66C2257E99003B23F0](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/08D6D81633314B66C2257E99003B23F0) (дата звернення 06.05.2021 року).

73. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2013 року (за даними судової статистики). URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/264C5A022472BB31C2257D1900315B8D](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/264C5A022472BB31C2257D1900315B8D) (дата звернення 06.05.2021 року).

74. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2012 року (за даними судової статистики). URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/E4549252C88A2C5BC2257B9B002F464C](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/E4549252C88A2C5BC2257B9B002F464C) (дата звернення 06.05.2021 року).

75. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2011 року (за даними судової статистики). *Вісник Верховного Суду України*. 2012. № 6. С. 28-42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvsu_2012_6_7 (дата звернення 06.05.2021 року).

76. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2010 року (за даними судової статистики). URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/7E0CBF357826A9DDC2257B7B00510448](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/7E0CBF357826A9DDC2257B7B00510448) (дата звернення 06.05.2021 року).

77. Симоненко З. В. Угода про примирення сторін в кримінальному провадженні як елемент відновного правосуддя. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2014. № 7. С. 220–223. URL: <http://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc7/53.pdf> (дата звернення 06.05.2021 року).

78. Лапкін А. В. Участь прокурора у кримінальному провадженні на підставі угоди про примирення. *Теорія і практика правознавства*. 2011. № 1. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/62776/58260> (дата звернення 07.05.2021 року).

79. Залар А. Кампанія з інформування громадськості про медіацію в Україні. *Відновне правосуддя в Україні*. 2008. № 4. С. 49–61. URL: https://issuu.com/uccg/docs/vol.4_12 (дата звернення 07.05.2021 року).

80. Ясиновський І. Г. Проблеми впровадження та проведення медіації в Україні. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Випуск 55. С. 260-267. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/3250/Ясиновський%20APP_55-31.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 07.05.2021 року).

81. Веб-сторінка Громадської організації «Інститут миру і порозуміння». URL: <https://rj.org.ua> (дата звернення 07.05.2021 року).

82. Реєстр медіаторів - членів Національної асоціації медіаторів України.
URL: <http://namu.com.ua/ua/members/> (дата звернення 07.05.2021 року).
83. Реєстр медіаторів - членів Національної асоціації медіаторів України за сферою врегулювання конфлікту: кримінальні справи (відновне правосуддя)
URL: <http://namu.com.ua/ua/members/?q=®ion=&spec=8&lang=> (дата звернення 07.05.2021 року).
84. Стратій О. В. Психолого-правові особливості кримінального провадження на підставі угод: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 19.00.06 / НАВС. Київ. 2015. 226 с. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/792/1/stratij_dis.pdf (дата звернення 07.05.2021 року).
85. Іщенко О. М. Медіація в кримінальному процесі: зарубіжний досвід та перспективи України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. Ужгород. 2016. Вип. 39 (2). С. 126-129. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/32928/1/МЕДІАЦІЯ%20В%20КРИМІНАЛЬНОМУ%20ПРОЦЕСІ.pdf> (дата звернення 07.05.2021 року).
86. Проект Закону України «Про медіацію» № 10425 від 05.07.2019 року
URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66139 (дата звернення 07.05.2021 року).
87. Давыденко Д. Л. Примирительные процедуры и арбитраж в Древней Греции. *Третейский суд*. 2010. № 6. С. 130–140. URL: <http://iurisprudencia.ru/files/drevgrec2.pdf> (дата звернення 07.05.2021 року).
88. Ясиновський І. Г. Історичний аспект розвитку інституту медіації та сучасні тенденції розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: «Юриспруденція». 2014. Вип. 10-2 (1). Т. 1. С. 31–33. URL: http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc10-2/part_1/11.pdf (дата звернення 07.05.2021 року).
89. Красіловська З. В. Теоретичні основи медіації як альтернативного способу вирішення спорів: поняття, види, принципи. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. праць. Одеса : ОРІДУ НАДУ. 2013. Вип. 3 (55).

С. 10–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2013_3_5 (дата звернення 07.05.2021 року).

90. Туманянц А. Р. Медіація в сучасній європейській практиці : досвід Франції та Бельгії. *Проблеми законності: республіканський міжвідомчий науковий збірник*. Харків. 2007. Вип. 90. С. 166–170. URL:https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12149/3/Tumanync_166-170.pdf (дата звернення 07.05.2021 року).

91. Нестор Н. В. Інститут медіації в кримінальному процесі: французький досвід. *Закарпатські правові читання: мат. II Всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих вчених та студентів (29-30 квітня 2010 року, м. Ужгород) : у 2-х томах / ред. кол.: Ф. Г. Ващук, Ю. Л. Бошицький, В. В. Росул, М. М. Полюжин, П. А. Трачук, Х. М. Олексик, В. М. Попович, Г. Г. Динис, М. В. Савчин, А. М. Ухаль, О. М. Ващук, П. П. Черевко, Ю. Ю. Бортейчук, В. Б. Дацюк*. Ужгород : ЗакДУ, 2010. Т. 2. С. 313–315. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/23002/1/ІНСТИТУТ%20МЕДІАЦІЇ%20В%20КРИМІНАЛЬНОМУ%20ПРОЦЕСІ.pdf> (дата звернення 07.05.2021 року).

92. Стратій О. В. Європейський досвід інституту «медіації» у кримінальних провадженнях. *Наше право*. 2014. № 10. С. 196-202. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2014_10_36 (дата звернення 07.05.2021 року).

93. Інститут медіації в Німеччині, Франції та Канаді. Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29019.pdf> (дата звернення 07.05.2021 року).

94. Сіроткіна М. В. Застосування процедури медіації у кримінальному процесі Австрії, ФРН та Швейцарії. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. № 3. 2020. С. 106-114. URL: <https://visnykpau.com/index.php/journal/article/view/434/333> (дата звернення 07.05.2021 року).

95. *Восстановительная медиация в России: правовое обеспечение и стратегия развития* : сборник материалов / сост. А. Ю. Коновалов. Москва : МОО Центр «Судебно-правовая реформа». 2013. 232 с. URL: https://edu.pskov.ru/sites/default/files/zdorovie/2014/pravovoe_obespechenie_i_strategii_mediacii_sbornik.pdf (дата звернення 07.05.2021 року).

96. Mediation Act (MediationsG) : Federal Law Gazette. 2012. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_mediationsg/englisch_mediationsg.html (дата звернення 07.05.2021 року).

97. German Criminal Code (Strafgesetzbuch – StGB) : Federal Law Gazette. 2019. URL: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html (дата звернення 07.05.2021 року).

98. Турман Н. О. Інститут медіації в кримінальному процесі Польщі та України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5 (279). С. 286-289. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/5/54.pdf> (дата звернення 07.05.2021 року).

99. Мачужак Я. В. Землянська В. В. Медіація як ефективний засіб для перевиховання та попередження злочинності серед неповнолітніх. *Відновне правосуддя в Україні*. 2005. № 4. С. 63–66. URL: https://issuu.com/uccg/docs/06mach_zem_2005 (дата звернення 07.05.2021 року).

100. Власова Г. П. Практика застосування спрощеного кримінального судочинства у Польщі. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. 2013. № 4. С. 108-113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnudpsu_2013_4_17 (дата звернення 07.05.2021 року).

101. Витяги з Кримінально-процесуального та Кримінального кодексу Польщі, що стосується примирення потерпілого та правопорушника. URL: https://issuu.com/uccg/docs/28_vytiagy_z_kk_ta_kpk_polshi (дата звернення 07.05.2021 року).

102. Землянська В. В. Аналіз практики судових та правоохоронних органів з впровадження процедури медіації в Англії, Бельгії та Німеччині.

Щоквартальний бюлетень «Відновне правосуддя в Україні». 2007. № 1. С. 76-81. URL: https://issuu.com/uccg/docs/vol.1_5 (дата звернення 07.05.2021 року).

103. Головненков П., Спица Н. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия - Strafprozessordnung (StPO) – Научно-практический комментарий и перевод текста закона со вступительной статьёй профессора Уве Хелльманна «Введение в уголовно-процессуальное право ФРГ». Universitätsverlag Potsdam. 2012. 404 с. URL: <https://publishup.uni-potsdam.de/opus4-ubp/frontdoor/deliver/index/docId/6039/file/sdrs02.pdf> (дата звернення 07.05.2021 року).

104. Criminal Procedure Code of the Republic of Poland. URL: https://www.legislationline.org/download/id/4172/file/Polish%20CPC%201997_am%202003_en.pdf (дата звернення 07.05.2021 року).

105. Горова А. О. Приклади існуючих програм відновного правосуддя в інших країнах. *Щоквартальний бюлетень «Відновне правосуддя в Україні»*. 2005. № 1-2. С. 130-133. URL: https://issuu.com/uccg/docs/rju_vol.1-2 (дата звернення 07.05.2021 року).

106. Роянова І. В. До питання медіації в кримінальному процесі країн Європи та перспективи її впровадження в Україні. *Молодий вчений*. 2017. № 11. С. 988-991. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/11/239.pdf> (дата звернення 07.05.2021 року).

107. Маерс Д. Международный обзор программ восстановительного правосудия. Пероку с англ. Киев. «Пульсары». 2004. 101 с. URL: <https://issuu.com/uccg/docs/myers> (дата звернення 07.05.2021 року).